

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Auksė Tamulytė

Literatūros antropologijos ir kultūros studijų programa
II kursas

Mimetinis geismas ir tikrovės reprezentacija Jurgio Jankaus romanuose

Magistro darbas

Darbo vadovas: Prof. Dr. Paulius Vaidotas Subačius

Vilnius, 2022

Mimetinis geismas ir tikrovės reprezentacija Jurgio Jankaus romanuose

Mimetic Desire and Representation of Reality in the Novels of Jurgis Jankus

Raktiniai žodžiai: Jurgis Jankus, mimezė, reprezentacija, mimetinis geismas, fikcija, tikrovė, P. Ricoeur, W. Iser, R. Girard.

Keywords: Jurgis Jankus, mimesis, representation, mimetic desire, fiction, reality, P. Ricoeur, W. Iser, R. Girard.

Šiame darbe analizuojama, kaip mimezė veikia grožinėje literatūroje. Nagrinėjami du lietuvių rašytojo Jurgio Jankaus romanai: *Paklydę paukščiai* bei *Namas geroj gatvėj*. Remiamasi Ricoeuro, Iserio ir Girardo mimezės suvokimais, siekiama patikrinti, kiek šių filosofų teorijos yra bendramatės. Aptariamas mimezės, reprezentacijos ir imitacijos sąvokų problemiškas, Ricoeuro trilypis *mimēsis*, Iserio reprezentacijos teorija ir Girardo mimetinio geismo trikampis.

Mimezė suvokiama kaip estetinė ir antropologinė kategorija, nurodanti literatūros kūrinio ir realybės santykį. Romane *Namas geroj gatvėj* mimetiniai turto ir meilės geismo trikampiai sukuria įvairias reikšmes ir praturtina skaitytojo suvokimą apie geismą. Romane *Paklydę paukščiai* mimezė yra viena iš pagrindinių temų, tai duoda daug medžiagos tirti rašytojo, teksto ir skaitytojo santykius bei realybės ir fikcijos sąsają.

This master's thesis analyzes how mimesis works in the fiction. Two novels by Lithuanian writer Jurgis Jankus are examined: *Paklydę paukščiai* and *Namas geroj gatvėj*. Based on the perceptions of Ricoeuro, Iser, and Girard, the aim is to test the extent to which the theories of these philosophers are co-existent. The problematic nature of the concepts of mimesis, representation and imitation are discussed, as well as Ricoeur's triple *mimēsis*, Iser's representation theory and Girard's mimetic desire.

Mimesis is perceived as an aesthetic and anthropological category, referring to the relationship between a work of literature and reality. In the novel *Namas geroj gatvėj* the mimetic desire of wealth and love creates different meanings and enriches the reader's perception of desire. In the novel *Paklydę paukščiai* mimesis is one of the main topics; it provides a lot of material to explore the relationship between writer, text and reader and the relationship between reality and fiction.

Turinys

Santrauka.....	4
Įvadas	6
1. Mimezės sampratos	10
1. 1. Terminų problemos	10
1. 2. Mimezė kaip reikšmių kūrimas	11
1. 2. 1. Tikrovės reprezentacija: Wolfgangas Iseris	12
1. 2. 2. Trilypis <i>mimēsis</i> : Paulis Ricoeuras	15
1. 3. Mimetiškas kaip elgsenos modelis: René Girardas.....	19
2. Romanas <i>Namas geroj gatvėj</i> : destruktivi mimetinė elgsena	23
2. 1. Mimetinis meilės geismas	23
2. 2. Mimetinis turto geismas	26
2. 3. Mimetinio geismo mimezė.....	28
3. Romanas <i>Paklydę paukščiai</i> : literatūros ir tikrovės santykis.....	30
3. 1. Mimezė kaip tema	32
3. 2. Fikcijos konstravimas.....	38
Išvados.....	42
Bibliografija	44
Summary	47

Santrauka

Šiame darbe nagrinėju tikrovės ir fikcijos santykį literatūros kūrinuose. Analizuoju du lietuvių egzodo rašytojo Jurgio Jankaus (1906–2002) romanus: *Namas geroj gatvėj* bei *Paklydę paukščiai*, pasitelkdama Wolfgango Iserio, Paulo Ricoeuro ir René Girardo teorijas, jų mimezės suvokimus.

Pirmojoje dėstymo dalyje aptariu darbui aktualių sąvokų problemškumą. Sąvokas taikau laikydamasi pačių filosofų vartosenos, taip siekiu pabrėžti tas mimezės savybes, kurias norėjo išryškinti jie patys. Mimezę pasitelkiu kaip bendrąją sąvoką, nurodančią literatūros ir tikrovės sąveikų bendrąją problematiką. Aptariu tris teorijas – Ricoeuro trilypį *mimēsis*, Iserio reprezentaciją ir Girardo mimetinio geismo trikampį. Ricoeuras ir Iseris kalba apie tai, kaip rašytojai vaizduoja ir interpretuoja pasaulį, kaip skaitytojai suvokia literatūrą. Girardas mimetiškumą tiria kitame kontekste – pritaiko romano veikėjų elgsenai analizuoti. Tačiau mimetinis geismas visų pirma yra būdingas žmonėms, o tik tada perkeliamas į literatūrą ir čia demaskuojamas. Šiuo minties judesiu sugretinu Girardo teoriją su kitų dviejų filosofų.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėju romaną *Namas geroj gatvėj* ir jame pasirodančius mimetinius turto ir meilės geismo trikampus. Troškimas turėti laimingą gyvenimą verčia veikėjus laužyti moralės normas ir nusikalsti. Tai padeda pamatyti, jog dažnai kokio nors objekto yra geidžiama ne dėl jo paties, o tik todėl, kad jo trokšta kitas žmogus. Dėl šios priežasties laimė nėra pasiekama net ir įsigijus objektą. Romane geismo modeliu tampa visuomenė, o tai apsunkina geismo mimetiškumo demaskavimą ir sukomplicuoja Girardo aprašytą mimetinio geismo trikampį.

Trečiojoje dalyje analizuoju romaną *Paklydę paukščiai*. Mimezė šiame kūrinyje yra viena iš svarbiausių temų. Pagrindinis veikėjas rašo knygą apie romane vykstančius įvykius ir apmąsto savo kūrybinį procesą. Tai sudaro galimybę į mimezę pažvelgti atidžiau. Pasitelkdama Ricoeuro trilypį *mimēsis* nagrinėju, kas romane pasakyta apie literatūros ir tikrovės santykį: literatūra yra sudaryta iš tikrovės elementų, tačiau literatūroje šie elementai pakinta; rašytojas savo kūryba gali perteikti esmines gyvenimo tiesas; skaitytojas sugeba kūrinyje pamatyti tas reikšmes, kurios jam yra aktualios, suvokimas susijęs su skaitytojo tikrovės patirtimi. Remdamasi Iserio reprezentacijos teorija dar labiau praplečiu mimezės tyrinėjimą. Trumpos romano dalies analizė atskleidžia šias mimezės savybes: į literatūrą perkeliant tikrovę, ji pakinta, nes yra redukuojama; skaitytojas likusius tarpus užpildo medžiaga iš tikrovės patyrimo; įvairių elementų kombinacija kūrinyje tarp jų sukuria naujus ryšius; tai leidžia pamatyti jau pažįstamus tikrovės elementus kitaip ir praturtinti tikrovės suvokimą.

Kritikai, kalbėdami apie Jankaus kūrybą, dažnai pamini mimezės fenomeną, tačiau atskirų straipsnių apie mimezę Jankaus kūryboje nėra parašyta. Šis darbas yra pirmasis bandymas tai padaryti. Jankaus romanai atskleidžia gyvenimiškas situacijas, kurios perkuriamos taip, kad be akivaizdžių moralų bylotų skaitytojui svarbias tiesas apie tikrovę.

Ivadas

Literatūros ir tikrovės sąveika yra vienas iš pamatinių literatūros antropologijos svarstymo objektų. XX a. įsigalėjo suvokimas, kad literatūra gali būti suprasta tik remiantis žiniomis, kurias įgyjame gyvenamojoje tikrovėje, tačiau žodinė kūryba nėra vien tikrovės pakartojimas, pamėgdžiojimas. Literatūros kūrinys perkuria, performuoja tikrovę, tokiu būdu leisdamas mums ją pamatyti kitaip, priauginti daugiau reikšmių. Šis procesas vadinamas mimeze. Jos refleksija padeda suprasti fiktyvumo ir realybės santykį, referenciją, literatūros kūrinio reikšmių gaminimą ir perskaitymą.

Šio **darbo tikslas** yra aptarti, kaip mimezė veikia grožinėje literatūroje, analizuojant du lietuvių rašytojo Jurgio Jankaus romanus: *Paklydę paukščiai* ir *Namas geroj gatvėj*.

Darbo uždaviniai ir metodinės priegigos. Pirmasis uždavinys yra pristatyti trijų teoretikų – Wolfgango Iserio (1926–2007), Paulo Ricoeuro (1913–2005) ir René Girardo (1923–2015) – mimezės sampratas ir jas sugretinti.

Remiantis Girardo mimetinio geismo teorija, bus imamasi antrojo šio darbo uždavinio, kuris yra kompleksinis. Visų pirma, sieksiu iširti, kaip mimetinis geismas atsiskleidžia Jankaus romane *Namas geroj gatvėj*. Antra, bandysiu patikrinti, ar literatūroje vaizduojamas mimetinis geismas gali praturtinti skaitytojo žinias apie tikrovėje veikiančią mimetinį geismą. Į mimetinio geismo trikampį pažvelgsiu kaip į vieną iš literatūros potencijos perkurti tikrovę pavyzdžių.

Romane *Paklydę paukščiai* mimezė yra ne tik vaizdavimo būdas, bet ir kūrinio tema. Ricoeuro trilypio *mimēsis* teorija padės įvykdyti trečiąjį šio darbo uždavinį – konkretaus teksto pagrindu nagrinėti, koks yra realybės ir literatūros kūrinio santykis.

Ketvirtasis uždavinys yra išbandyti Iserio teoriją – iširti, kokie sufikcinimo veiksmai atliekami Jankaus romano *Paklydę paukščiai* ištraukoje ir analizuoti, kaip literatūros kūrinyje yra reprezentuojama tikrovė.

Tyrimo problemos. Iseris reprezentacijos ir Ricoeuras trilypio *mimēsis* teorijose kelia panašius klausimus – gilinasi į tikrovės ir literatūros kūrinio sąveiką, kūrimo ir recepcijos mechanizmus. Tuo tarpu Girardo teorija koncentruojasi į literatūros kūrinių siužetus, aiškinasi, kaip kūrinių veikėjai veikia pagal mimetinio geismo modelį. Šių teorijų nebedramatiškumas diktuoja vieną iš darbo problemų – kaip elgesio mimetiškumas literatūros kūrinių siužetuose yra susijęs su tikrovės reprezentavimu literatūros kūriniuose? Ar iš viso tikslinga gretinti? Su šia problema yra susijusi darbo **hipotezė**: Jankaus romanų medžiagos analizė leis patikimiau argumentuoti prielaidą, kad tris skirtingas šiuolaikines mimezės sampratas sieja bendra literatūros kaip praturtinančios skaitytojo tikrovę implikacija.

Antra šio darbo problema yra aktualių sąvokų nevienodumas, miglotumas, tikslių vertimų į lietuvių kalbą trūkumas. Detaliau sąvokų vartoseną aptarsiu teorinėje dalyje.

Lietuviškas kontekstas. Mimezė iš principo reiškiasi kiekviename grožinės literatūros kūrinyje, todėl mimezės tyrinėjimams nėra ribų. Šiame darbe pasirinkta analizuoti prozininko Jurgio Jankaus (1906–2002) kūrybą.

Jurgis Jankus gimė Biliūnų kaime, mokėsi Kėdainių (1925–1927) ir Šiaulių (1927–1929) mokytojų seminarijose, vėliau Lietuvos universitete studijavo pedagogiką ir germanistiką (1929). Dirbo mokytoju provincijos mokyklose, referentu kultūros reikalams, Kauno jaunojo žiūrovo teatro dramaturgu. 1944 m. pasitraukė į Vakarų – iš pradžių į Vokietiją, o 1950 m. į JAV. Ročesteryje dirbo fabrikuose, rašė knygas, aktyviai įsitraukė į išeivių lietuvių bendruomenės kultūrinę veiklą. Vėliau persikėlė į Redfordą, tada į Vašingtoną, kur praleido paskutiniuosius savo gyvenimo metus¹.

Jo kūrybinis palikimas labai gausus. Pasakojimams būdingas realizmo ir fantastikos ryšys, gyvi dialogai, intriguojantys siužetai, psychologizavimas. Rašyti pradėjo mokykloje, periodikoje buvo išspausdintas ne vienas jo pasakojimas, o debiutiniai trilogijos *Mokytojo palikimas* romanai išleisti dar Lietuvoje. Pirmosios dalys *Egzaminai* ir *Be krantų* pasirodė 1938 metais, o trečiosios – *Jeronimas* – rankraštis pradingo, knyga nepublikuota. Kiti romanai – *Naktis ant morų* (1948), dviejų dalių *Paklydę paukščiai* (1952), *Namas geroj gatvėj* (1954), *Anapus rytojaus* (1978), *Pušis* (2004), *Negyventų dienų našta* (2010). Prie didesnių kūrinių galima priskirti ir apysaką *Severiukas* (2000). Taip pat Jankus parašė daug trumpesnių prozos kūrinių, keletą knygų vaikams, kelias dramas, publikavo straipsnių ir esė išeivijos periodikoje (daugiausiai laikraštyje *Draugas*). Šiame darbe pasirinkta analizuoti du Jankaus romanus iš viduriniojo jo kūrybos laikotarpio – *Paklydę paukščiai* ir *Namas geroj gatvėj*.

Susidomėjimas Jankaus kūryba kilo išleidus pirmuosius romanus. Kritikai atkreipė dėmesį į impresionistinį rašymo stilių, sklандаus ir įtaigaus pasakojimo talentą. Kadangi didžioji dalis Jankaus kūrybos buvo išleista JAV, daugiausiai recenzijų, straipsnių ir interviu su rašytoju publikuota išeivijos periodinėje spaudoje: *Draugo* kultūriniame priede, *Akiračiuose*, *Aiduose*, *Lietuvių dienose*, *Literatūros lankuose*. Analizuojamos kūrinių intrigos, rašytojo polinkis psychologizuoti. Susistemintas Jankaus kūrybos apžvalgas yra parašę Vytautas Aleksandras Jonynas² ir Dalia

---

¹ Dalia Kuiziniene, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 461.

² Vytautas Aleksandras Jonynas, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Čikaga: Litanistikos institutas, 1992, p. 201–224.

Kuizininienė³. 1994 m. *Naujajame Židinyje-Aiduose* buvo publikuotas Pauliaus Subačiaus straipsnis apie Jankaus kūrybą „Žmogaus atsakomybės erčia“⁴, 2006 m. – trys Jankaus laišakai iš judviejų susirašinėjimo. Paminėtina Leono Peleckio-Kaktavičiaus apybraiža *Jurgis Jankus. Gyvenimas ir kūryba*⁵. Išsamesnę kelių romanų analizę yra atlikusi Ingrida Ruchlevičienė⁶. Ji gilinosi į romanų *Paklydę paukščiai*, *Namas geroj gatvėj* ir *Anapus rytojaus* stilių, žanrinį naujumą, pateikiamas problemas.

Tyrimo naujumas. Rašydami apie romanus, lietuvių kritikai mimezės temos specifiškai beveik neplėtojo. Reikia paminėti Algio Kalėdos studijos *Romano struktūros matmenys* vieną iš dalių „Mimetinio diskurso pamatas“, kurioje literatūros tyrinėtojas analizavo XX a. lietuvių romanus ir gilinosi į realistinio pasakojimo ypatumus. Jo manymu, romanų įvykius ir personažus pasakotojai stengiasi vaizduoti tikroviškai ir per įtikinamus modelius perteikti kokią nors tiesą apie tuometines realijas: „[n]aracijų siekiamybės jis [pasakotojas] projektuoja į realybę“⁷.

Apie mimezę Jankaus kūryboje atskirų straipsnių nėra parašyta, tad šis darbas bus pirmasis bandymas nagrinėti rašytojo romanus pasitelkiant Iserio, Ricoeuro ir Girardo teorijas. Tiesa, atidžiai peržvelgus Jankaus kūrybos kritiką ir paties rašytojo straipsnius bei laiškus, galima pastebėti komentarų mimezės tema. Mimezė yra neatsiejama nuo literatūros kūrinio, tad dažnai apie ją yra kalbama netgi tiesiogiai neįvardinant.

Kitas originalus aspektas yra šio darbo teorinės prieigos. Minėtų filosofų mintys pasauliniuose kultūriniuose ir literatūrologiniuose tyrinėjimuose yra pasitelkiamos dažnai, tačiau jos nėra tarpusavyje derinamos. Darbo autorei žinomas tik vienas bandymas lygiagrečiai pasitelkti tiek Girardo, tiek Ricoeuro teorijas. Britų lyginamosios religijos mokslininkas Gavinas Floodas straipsnyje „Mimesis, Narrative and Subjectivity in the Work of Girard and Ricoeur“ lygina Ricoeuro ir Girardo mimezės aiškinimus, jų subjektyvumo ir pasakojimo teorijas. Tačiau mūsų darbui Floodo tyrinėjimai neaktualūs, nes jis remiasi Ricoeuro knyga *Soi-même comme un autre* ir nagrinėja mimezę naratyvumo ir etikos atžvilgiu, nuo kurio šiame darbe yra atsiribojama. Lietuviškame kontekste Girardo ir Ricoeuro teorijos kartu yra aptartos Ryčio Juodeikos magistro darbe „*Mimēsis* samprata analitinėje (filosofinėje) antropologijoje: P. Ricoeur, R. Girard, V. Podoroga“, tačiau jos apžvelgiamos tik teoriškai, nesiaiškinant, kaip mimezė reiškiasi konkrečiame kūrinyje.

³ Dalia Kuizininienė, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 461–470.

⁴ Tik paminimų, necituojamų veikalų bibliografinę informaciją žr. *Literatūra*.

⁵ Leonas Peleckis-Kaktavičius, *Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba*, Šiauliai: Varpai, 2008.

⁶ Ingrida Ruchlevičienė, „Jurgio Jankaus romanų intriga“, *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000, t. 22, p. 191–212.

⁷ Algis Kalėda, „Mimetinio diskurso pamatas“, in: *Romano struktūros matmenys: literatūrinės komunikacijos lygmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 133–134.

Darbo struktūra. Teorinėje dalyje yra trys skyreliai – viename jų aptarsiu vartojamas sąvokas, antrame analizuosiu literatūros kūrinių ir tikrovės santykį, mimezę kaip reikšmių gaminimo būdą. Čia pristatysiu Iserio reprezentacijos teoriją ir Ricoeuro trilypį *mimēsis*. Trečiame skyrelyje gilinsiuosi į Girardo mimetinio geismo teoriją. Praktinė dalis sudaryta iš dviejų skyrelių. Pirmame jų, remiantis Girardo mimetinio geismo teorija, bus analizuojamas romanas *Namas geroj gatvėj*. Antrame, remiantis Iserio ir Ricoeuro teorijomis – romanas *Paklydę paukščiai*.

1. Mimezės sampratos

1. 1. Terminų problemos

Graikiškas žodis *mimēsis* tikslaus vertimo į lietuvių kalbą neturi. Tai buvo pastebėta jau pirmajame lietuviškame Aristotelio *Poetikos* vertime ir pakartota vėlesniame 1990 metų leidime⁸. Birutė Meržvinskytė lietuviškų literatūros mokslo terminų žodyne „Avantekstas“ teigia, jog tai yra „terminas, nurodantis žmogaus veiksmų ir meninių estetinių praktikų santykį su pasauliu.“⁹ Apie *mimēsis* vertimą mokslininkė rašo: „Į lietuvių kalbą versta „mėgdžiojimas“, „imitacija“, „(at)vaizdavimas“. Vertimai klaidinantys, nes „mėgdžiojimas“ skatina suprasti mimezę tik kaip jau esamų dalykų kartojimą, kopijavimą, o „vaizdavimas“ pernelyg sureikšmina išmonę, vaizduotę, sukurtumą.“¹⁰ Verta atkreipti dėmesį į žodį „imitacija“. Lietuvių kalbos žodyne pateikiamos tokios reikšmės: 1. sekimas, pamėgdžiojimas; 2. netikras, dirbtinis, sekant padarytas daiktas. Skaitant angliškus Ricoeuro ir Aristotelio vertimus gali kilti noras *imitation* versti imitacija, tačiau filosofų darbuose tai reiškia ką kitą – ne tikrovės sekimą, kopijavimą ar pamėgdžiojimą, o tikrovės perkūrimą. Lietuviškai žodis tokių konotacijų neturi, todėl šiame darbe bus vengiama vartoti šį terminą.

Reikia paminėti, kad Giradas apie mimezę ir mimetiškumą kalba visai kitoje plotmėje, nei Iseris ir Ricoeuras. Komentuojant jo teoriją, imitacija jau yra tinkamas žodis, nes jis pats sąvoką vartoja kalbėdamas ne apie tikrovės ir fikcijos santykį, o apie jose galiojančius žmonių elgsenos modelius.

Meržvinskytė taip pat pastebi, jog nuo Ericho Auerbacho knygos *Mimesis* išleidimo, vakaruose paplito graikiškoji šio žodžio forma. Lietuviškai šios knygos pavadinimas perteiktas atitikmeniu *Mimezis*, tačiau ilgainiui nusistovėjo moteriškosios giminės žodis mimezė, kurį toliau vartosiu šiame tyrime.

Ne mažiau svarbu išsiaiškinti mimezės ir reprezentacijos santykį. Gérardas Dessonsas (g. 1949) *Poetikos įvade* teigia, kad kai kurie vertėjai reprezentacijos terminą vartoja kaip galimą *mimēsis* vertimą: „R. Dupont-Roc ir J. Lallot *mimesis* nusprendė versti taip, kaip pateikiama

---

⁸ Aristotelis, „Poetika“, in: *Rinkiniai raštai („Kategorijos“, „Nikomacho etika“, „Peotika“, „Apie sielą“)*, vertė Marcelinas Ročka, Vilnius: Margi raštai, 2020, p. 441. Eugenijos Ulčinaitės papildytas (papildyta 1990 m.) Marcelino Ročkos komentaras (1959 m. leidime): „Graikiškai *mimēsis* – tai labai primityvi kūrybos rūšis, kopijuojanti tikrovę. Tikslaus atitikmens šiam graikų kalbos žodžiui ta prasme, kuria jį vartoja Aristotelis, mes neturime. Jis poeziją apibrėžia kaip mėgdžiojimą, sekimą, tačiau poezijos objektu laiko ne natūralistiškai atvaizduotus atskirus faktus, ne konkrečią tikrovę, o giliau suvoktus to, kas „tikėtina“ ir „būtina“, dėsningumus. Taigi Aristoteliui imitacija yra kur kas filosofiškesnė ir rimtesnė sąvoka už paprastą kopijavimą, o imitacinis menas – tai kūrybinis procesas.“

⁹ Birutė Meržvinskytė, „Mimezė“, in: *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt> [žiūrėta 2022 05 21].

¹⁰ *Ibid.*

Poetikoje – „reprezentacijos“ sąvoka. Šio žodžio priešdėlis suponuoja ne pakartojimą, o iš esmės „antrinį“ pateikimą, visuomet neišvengiamai atitolusį nuo meninės veiklos svajonės, kuri skaitytojo ar žiūrovo žvilgsniui pateiktą gryną tokio pasaulio, „koks jis yra“, atspindį.¹¹ Tuo tarpu Ricoeuras mimezės nelaiko tapačios reprezentacijai – jo manymu, reprezentacija yra per daug skirtingų konotacijų turintis terminas, todėl jis pats savo veikaluose vartoja graikišką *mimēsis*.

Iserio darbuose mimezės ir reprezentacijos sąvokos taip pat nevartojamos sinonimiškai. *Fiktyvumo ir įsivaizdavimo* epiloge jis tvirtina, kad mimezės teorijose yra likusi neužpildyta spraga svarstant apie tuos atvejus, kuomet meno kūrinys „imasi neapčiuopiamų dalykų“, ir per daug yra orientuojamasi į dermę su tikrove, nesigilinant į skirtumus¹². Mokslininkas Benas de Bruynas pastebi, kad Iseris, svarstydamas reprezentacijos problemą literatūros tekstuose, išryškina antropologinę dimensiją ir vaizdavimą tokių reiškinių, kurie yra neapčiuopiami, neprieinami¹³.

Šiame darbe mimezės ir reprezentacijos sąvokos bus taikomos diferenciškai, laikantis pačių mokslininkų vartosenos, siekiant pabrėžti tas mimezės savybes, aspektus, kuriuos norėjo išryškinti jie patys. Kalbant apie Ricoeuro teoriją, bus vartojamas graikiškas terminas *mimēsis*, cituojant Iserį – reprezentacija. Mimezę pasitelkiame kaip bendrąją sąvoką, tradiciškai nurodančią tikrovės dalykų buvimą kitoje – literatūros – plotmėje.

1. 2. Mimezė kaip reikšmių kūrimas

XX a. teorinėse diskusijose pastebimas minties posūkis kalbant apie mimezę, kurios aiškinimas dar Antikos laikais tarp filosofų kėlė diskusijų. Platonas mimezę aiškino kaip mėgdžiojimą, kuris yra trejopai nutolęs nuo tikrovės. Menininką jis laikė „trečios eilės dirbėj[u], tolstant nuo gamtos“¹⁴, kuris „kuria tik atvaizdus, o ne tikrus daiktus“¹⁵. Tuo tarpu Aristotelis mimezę siejo ne su daiktų, o su įvykių vaizdavimu. Jis mimezę suprato ne tik kaip jau įvykusių įvykių pakartojimą, kuriuo užsiima istorikai, bet kaip galimai įvyksiančių įvykių pasakojimą. Poetai mimezės dėka ne atkartoja pavienius, realybėje nutikusius įvykius, kaip istorikai, o parodo bendruosius pasaulio dėsniumus¹⁶. Esminis skirtumas tarp dviejų Antikos filosofų teorijų yra Aristotelio mintis, jog poetas kūryba įsteigia naujas reikšmes. Detaliau nereferuojant antikinio

¹¹ Gérard Desson, „Aristotelio poetika“, in: *Poetikos įvadas*, vertė Nijolė Keršytė, Jūratė Žalgaitė Kaya, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 27.

¹² Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*, vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, p. 261.

¹³ Ben de Bruyn, *Wolfgang Iser: A Companion*, Germany: De Gruyter, 2012, p. 193–194.

¹⁴ Platonas, *Valstybė*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Pradai, 2000, p. 378.

¹⁵ *Ibid.*, p. 380.

¹⁶ Aristotelis, „Poetika“, in: *Rinktiniai raštai („Kategorijos“, „Nikomacho etika“, „Peotika“, „Apie sielą“)*, vertė Marcelinas Ročka, Vilnius: Margi raštai, 2020, p. 303.

mimezės suvokimo ir šią Aristotelio idėją laikant atspirties tašku XX a. literatūros teoretikų darbams, toliau šioje dalyje bus pristatomos dvi šiuolaikinės mimezės teorijos.

1. 2. 1. Tikrovės reprezentacija: Wolfgangas Iseris

Wolfgangas Iseris – vokiečių literatūros antropologas, plėtojęs fenomenologiją ir hermeneutiką. Jis labiausiai žinomas dėl skaitytojo atsako teorijos, kuri, pasak Beno de Bruyno, tapo labai įtakinga akademiniam pasaulyje¹⁷. Šiam darbui aktualus Iserio veikalas *Das Fiktive und das Imaginäre: Perspektiven literarischer Anthropologie* (liet. *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*)¹⁸, kuriame filosofas pristato trejopą teksto ir tikrovės sąsają, rekonstruoja reprezentacijos mechanizmą, gilinasi į tikrovės ir literatūros atitikimo ir neatitikimo įtampą ir tokiu būdu parodo, kaip literatūros kūrinys yra reprezentuojama, perkuriama tikrovė. Pasak Iserio, literatūros kūrinys ne pamėgdžioja tikrovę, o ją performuoja: „negali būti reprezentavimo be performavimo, ir performavimo šaltinis visada skiriasi nuo to, kas reprezentuojama.“¹⁹

Iseris kritikuoja literatūros interpretavimo būdus, kurie vertina ją tik kaip informacijos perdavimo priemonę. Jei literatūros tikslas būtų tik informuoti, ji nebūtų atsilaikiusi prieš kitas tam labiau tinkamas priemones. Iseris siūlo antropologinę prieigą ir literatūrą pavadina žmogaus plastiškumo veidrodžiu, kuris parodo, jog žmogus iš prigimties yra linkęs save konkretinti, apibrėžti, įgyti pavidalą. Literatūros antropologijos euristikai Iseris kelia kelias sąlygas: „1) tokia euristika neturi būti perimta iš kitų disciplinų ir primesta literatūrai; 2) ji turėtų – net ir naudodama konstruktus – būti susieta su tais žmonių polinkiais, kurie kartu yra literatūros sudedamosios dalys.“²⁰ Literatūros specifikai nusakyti Iseris pasitelkia fiktyvumo ir įsivaizdavimo sampratas. Abu procesai vyksta tiek literatūroje, tiek gyvenime, abu gali būti suvokiami tik kontekstualiai, o ne transcendentistiškai.

Įsivaizdavimas Iserio teorijoje atsiranda todėl, kad aiškindamas tikrovės ir literatūros kūrinio ryšį, Iseris kritikuoja dvilypę perskyrą tarp realumo ir fiktyvumo. Jo manymu, fiktyvumas nėra kažko nerealaus sukūrimas, realumo paneigimas, tikrovėje referento neturintis darinys.

¹⁷ Ben de Bruyn, *Wolfgang Iser: A Companion*, Germany: De Gruyter, 2012, p. 1.

¹⁸ Originalas išleistas 1991 metais vokiečių kalba. Šiame darbe bus remiamasi vertimu į lietuvių kalbą: Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*, vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002.

¹⁹ Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*, vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, p. 251.

²⁰ *Ibid.*, p. 10.

Fiktyvumas yra ribų peržengimas. Jis „tuo pat metu ardo ir dubliuoja referencinę tikrovę“²¹. Įsivaizdavimas yra realumą ir fiktyvumą jungiantis procesas. Realumas suprantamas kaip empirinio pasaulio diskursų įvairovė, fiktyvumas – kaip į tikrovę nukreiptas intencionalus veiksmas, įsivaizdavimas – skaitytojo įsitraukimo būdas²². De Bruynas tokį skirstymą vadina „iš pažiūros egzotišku“, nors iš tiesų tai yra tiesiog bandymas nusakyti santykius tarp konteksto (realumas), autoriaus (fiktyvumas) ir skaitytojo (įsivaizdavimas) plotmių.²³

Realaus pasaulio objektus atkuriant literatūros kūrinyje, jie yra modifikuojami ir tokiu būdu jau nebėra tikrovės dalis. Šį veiksmažodį Iseris vadina sufikcinimu ir susieja jį su įsivaizdavimu: „Sufikcinimo veiksmas atkurta tikrovę paverčia ženklu ir tuo pat metu įpavidalina įsivaizdavimą kaip būdą, leidžiantį numanyti, kas tuo ženklu parodoma.“²⁴ Sufikcinimas ir įsivaizdavimas yra procesai, kuriuos atlieka skirtingos figūros – pirmąjį atlieka autorius, gamindamas tekstą, o antrąjį atlieka idealusis skaitytojas, vartodamas tekstą. Sufikcinimas yra reguliuojamas, intencionalus, jis turi formą tekste, o įsivaizdavimas yra neintencionalus, jam įvykti reikalingi stimulai iš išorės, todėl įsivaizdavimą galima apčiuopti tik per fiktyvumą²⁵. Fikcija kontroliuoja įsivaizdavimo ribas.

Sufikcinimas skaidomas į tris veiksmus: atranką, kombinavimą ir demaskavimąsi. Atranka yra elementų pasirinkimas iš „įvairių socialinių, istorinių, kultūrinių ir literatūrinių sistemų“²⁶. Šie elementai patys nėra fiktyvūs, tačiau vieni pasirenkami, o kiti – atmetami. Atrankos veiksmu yra parodoma, kurie elementai yra svarbūs, o kurie – pasyvūs, todėl „atranka, kaip sufikcinimo veiksmas, atskleidžia teksto intencionalumą“²⁷. Atranka, įtraukdama į tekstą užtekstinius elementus, atskleidžia tam tikrą teminį lauką. Tekste gali būti tik vienas ar keli lauko elementai, tačiau jų buvimas nebyliai suponuos ir kitų elementų, priklausančių tam pačiam laukui, įsivaizdavimą. Pavyzdžiui, jei tekste bus paminėtas judantis laivas, skaitytojas įsivaizduos ir aplinkui esantį vandenį, net jei į vandenį tame tekste nė karto nebus nurodoma.

Kitas sufikcinimo veiksmas yra kombinacija. Kombinuojami įvairūs elementai – žodžiai, jų reikšmės, užtekstiniai dalykai, schemas, pagal kurias organizuojami personažai ir įvykiai²⁸. Siekiama ne pakartoti realybėje nusistovėjusius santykius, o sukurti naujus, netikėtus ryšius, kurie, savo ruožtu, transformuotų pačius elementus: „Kai tekste realizuojamas koks nors

---

²¹ *Ibid.*, p. 11.

²² *Ibid.*, p. 16.

²³ Ben de Bruyn, *Wolfgang Iser: A Companion*, Germany: De Gruyter, 2012, p. 160.

²⁴ Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*, vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, p. 16.

²⁵ *Ibid.*, p. 198.

²⁶ *Ibid.*, p. 18.

²⁷ *Ibid.*, p. 19.

²⁸ *Ibid.*, p. 20.

santykis, vienas su kitu susieti elementai paprastai pakinta.“²⁹ Kombinavimas sukuria naujas pažįstamų realijų reikšmes – tokiu būdu yra peržengiamos realumo ribos ir įvyksta sufikcinimo veiksmas. Iseris išskiria tris plotmes, kurių ribos gali būti peržengiamos grožiniame tekste.

Pirmoji plotmė – užtekstinė literatūrinė ir sociokultūrinė – apima intertekstinius elementus, citatas, aliuzijas ir gyvenamojo pasaulio vertybes, įprastas normas. Realybėje nederantys santykiai tekste tampa įtikinami todėl, kad elementų reikšmės čia praplečiamos, skaitytojo išankstinis žinojimas pakeičiamas. Iseris teigia: Šis procesas ypač ryškus naracinėje literatūroje, kur personažai atstovauja skirtingoms normoms, kurių galiojimą santykių procesas atskleidžia tik tam, kad neišvengiami šių normų apribojimai taptų jų pažeidimo atspirties tašku.“³⁰ Sukombinavus kelis vienas kitam prieštaraujančius (ar iš dalies prieštaraujančius) elementus yra išryškinamos tos savybės, kurios nederą, o tada ir prasideda ribų peržengimas – išankstiniai ribojimai yra pažeidžiami.

Antroji ribų peržengimo plotmė kombinavimo veiksmo yra semantinė. Iseris, aiškindamas tai savo veikalo teoriniame įvade, pateikia du pavyzdžius ir abu jie iš poezijos – tai rodo, jog semantinė plotmė lengviau suprantama ir stipriau pasireiškia poezijoje nei prozoje. Netikėtai surimuoti žodžiai, iš pažiūros neturintys sąsajų, atskleidžia platesnį tų žodžių semantinį potencialą. Toks atvejis yra labai išraiškingas, tačiau santykius tekste sudaro ne tik surimuoti žodžiai, bet kiekvienas teksto elementas su visais kitais tekste esančiais elementais. Anksčiau buvo minėta, kad elementai priklauso kokiam nors reikšminiam laukui, o dabar paaiškėja dar vienas elementų santykių lygmuo – jie dialogiškai sudaro ryšius vienas su kitu teksto viduje.

Trečioji plotmė – leksinė. Kalba nurodo į užtekstinius elementus, referentus, bet santykyje su kitais elementais žodžiai įgyja naujas savybes, todėl nebetenka tikslių referentų, tampa figūratyvūs, simboliniai.

Kombinavimo veikimas primena tai, kaip Ricoeuras aiškina savo metaforos teoriją. Metaforą filosofas supranta ne tik kaip diskurso puošmeną – ji pasako ką nors naujo apie tikrovę. Sujungus du visiškai skirtingus dalykus, tiesioginė prasmė tampa neįmanoma, jos absurdiškumas įskelia konfliktą. Iš įtampos tarp dviejų skirtingų pasakymo interpretacijų iškyla tikroji metaforos prasmė, kuri peržengia pavienių žodžių tiesioginę prasmę³¹. Panašiai veikia ir kombinavimas – jis parodo panašumą skirtingume ir skirtingumą panašume.

Demaskavimasis, paskutinis sufikcinimo veiksmo dėmuo, reiškia tai, kad literatūros tekstas neslepia savo fikciškumo, o priešingai – jį signalizuoja. Skaitytojas, įspėtas, jog skaito fikciją,

---

²⁹ *Ibid.*, p. 21.

³⁰ *Ibid.*, p. 22.

³¹ Paul Ricoeur, *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*, vertė Rasa Kalinauskaitė, Gintautė Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 57–82.

žino, kad čia reikės kitokio požiūrio. Tokiu būdu „visas tekste sudėstytas pasaulis virsta dariniu *tarsi*“³². Kalbama tarsi apie užtekstinį pasaulį, tačiau ta realybė, kartu ir mūsų natūralios nuostatos turi būti suskliaudžiamos. Literatūros kūrinys tikrovę reprezentuoja ne dėl jos pačios, o pasitelkia tikrovę kaip nuorodą į kažką kitą. Tikrovė turi būti pranokta. Denotacija netenka savo pirminės funkcijos, reprezentuojamas pasaulis yra transformuojamas.

De Bruynas apibendrina, jog *Fiktyvume ir įsivaizdavime* Iseris pagilina skaitytojo atsako teoriją: „Skaitytojas turi *užbaigti* kūrinį, nes nei autoriaus reakcija į dabartinę tikrovę, nei vidiniai teksto ryšiai, nei alternatyvaus pasaulio reikšmės nėra savaime aiškūs literatūros kūrinyje.“³³ Skaitymo metu aktyviai įsivaizduodamas skaitytojas iššifruoja kūrinyje reprezentuojamą tikrovę.

Požiūrį, kad literatūros kūrinys pasako kažką daugiau apie gyvenimą nei kasdienė patirtis ir mokslinis žinojimas, nuosekliausiai plėtojo kitas XX a. teoretikas Hansas Georgas Gadameris (1900–2002). Pagal jį, meno kūrinys visada vaizduoja kokį nors tikrovės elementą, bet jį šiek tiek transformuoja. Svarbus yra ne banalus šio mimetinio modelio atpažinimas, o gilesnis suvokimas; turi būti pažįstama „*daugiau* negu tai, kas pažįstama“³⁴. Filosofo žodžiais, „mėgdžiojimas ir vaizdavimas yra ne vien kopijuojamasis kartojimas – tai yra esmės pažinimas“³⁵. Šios bendrosios Gadamerio išvalgos apie mimesės žmogiškąją prasmę bendresniame lygmenyje susieja šiek tiek skirtingai mimetinių aktų pobūdį bei struktūrą apibūdinančių mąstytojų sampratas. Toliau aptarsime dar vieną tokį interpretacinį konceptą.

1. 2. 2. Trilypis *mimēsis*: Paulis Ricoeuras

Prancūzų filosofas Paulas Ricoeuras, taip pat kaip ir Iseris, savo tyrinėjimuose derino fenomenologiją ir hermeneutiką. Jo gausūs darbai apima kalbos filosofiją, naratyvumo konstravimą, laiko reikšmę. Šio darbo temai aktuali Ricoeuro trilypio *mimēsis* teorija, kurią jis pristatė straipsnyje „*Mimesis et représentation*“ (liet. „Mimesė ir reprezentacija“)³⁶ ir plėtojo *Temps et Récit* (liet. *Laikas ir pasakojimas*)³⁷ pirmajame tome, nagrinėjančiuose, kaip literatūros kūrinys yra susijęs su tikrove.

---

³² *Ibid.*, p. 25.

³³ Ben de Bruyn, *Wolfgang Iser: A Companion*, Germany: De Gruyter, 2012, p. 161.

³⁴ Hans-Georg Gadamer, „Žaidimas kaip ontologinės eksplikacijos gairė“, in: *Tiesa ir metodas: pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai*, vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2019, p. 131.

³⁵ *Ibid.*, p. 131.

³⁶ Originalas išleistas prancūzų kalba. Šiame darbe remiamasi vertimu į anglų kalbą: Paul Ricoeur, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991.

³⁷ Originalas išleistas prancūzų kalba 1983 m. Šiame darbe remiamasi vertimu į anglų kalbą: Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, vertė Kathleen McLaughlin ir David Pellauer, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990, t. 1.

Pasak Ricoeuro, šiuolaikinė filosofija buvo nustumusi reprezentacijos klausimą į šalį ją supaprastindama: buvo kuriama iliuzija, jog vidinis kokio nors dalyko vaizdinys ir reali to dalyko išorė gali būti sujungti reprezentacijos mechanizmu. Kritikuodamas tokį požiūrį, jis teigia: „Reprezentacija <...> turėtų būti pasmerkta kaip akivaizdos redublikacija, kaip akivaizdos reprezentavimas.“³⁸ Tiek originale prancūzų kalba, tiek angliškame vertime žodžio *representation* daryba yra aiškesnė, nei lietuvių kalboje, todėl šis Ricoeuro teiginys sunkiai išverčiamas. Priešdėlis *re-* reiškia pakartojimą, o *presentation* – parodymą (kaip pateikimą) arba atrodymą. Vadinasi reprezentacija yra pasmerkta būti redublikacija, pakartojimu to, kas atrodo, kas yra akivaizdu. Ricoeuras su tokiu reprezentacijos suvokimu nesutinka. Ricoeuras imasi reabilituoti reprezentacijos sąvoką ir tai daro pasitelkdamas *mimēsis*:

*Mano užduotis bus pabandyti ištraukti reprezentaciją iš aklavietės, į kurią ji buvo nustumta, grąžinti ją į žaidimo lauką, tačiau jokiū būdu nesusilpninti kritikos, kurią ką tik paminėjau. Pabandysiu tai padaryti susiedamas jos likimą su terminu mimesis, kuris man atrodo mažiau apkrautas, mažiau uždaras ir turtingesnis savo polisemija.*³⁹

Vykstant mimezei, nėra pakartojama jau kažkas duoto, priešingai – yra sukuriama kažkas, kas yra reprezentuojama⁴⁰. Šį procesą Ricoeuras vadina kūrybine imitacija. Pastarąją sąvoką Ricoeuro mąstymo kontekste dera suvokti pozityviai, plačiau nei įprasta lietuviškame kontekste.

Ricoeuras seka Aristotelio išdėstyta mimezės idėja ir teigia, jog Aristotelis mimezės terminą naudojo tik kalbėdamas apie *poesis*, t. y. žmonių veiksmų sferą, gaminimą. Tai esą rodo ir ta pati galūnė *-sis*: „*mimesis* yra tik ten, kur yra *poesis*“⁴¹. Mimezės rezultatas nėra susilpnintas vaizdas to, kas jau egzistuoja. Tai yra reikšmės priauginimas kalbant apie veiksmus, kurie yra pagrindinė *-sis* sfera. Ricoeuras vysto savo teoriją remdamasis tuo, jog Aristotelis mimezę sieja su veiksmu: „*mimesis* yra veiksmo *mimesis* ir kas padaro šį imitavimą *poesis*, t. y. gamybine veikla, tai įvykių sudėliojimas į naratyvą – veiksmas, Aristotelio vadinamas *mythos*.“⁴² Aristotelio terminas *mythos* apibrėžiamas kaip *synthesis ton pragmaton*, įvykių išdėstymas.

Ricoeuras išskiria tris mimezės stadijas – *mimēsis*₁, *mimēsis*₂ ir *mimēsis*₃. Tai nėra skirtingi mimezės tipai, o trys mimezės sudedamosios dalys. Skaitymo metu jos neseka viena paskui

---

³⁸ Paul Ricoeur, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991, p. 137. Angliškas vertimas: „Representation <...> should be denounced as the reduplication of presence, as the re-presenting of presence“. Čia ir toliau pateikiami Auksės Tamulytės vertimai.

³⁹ *Ibid.*, p. 137.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 138.

⁴¹ *Ibid.*, p. 138.

⁴² *Ibid.*, p. 138.

kitą chronologiškai, bet yra vieningas mimezės veiksmas. *Mimēsis*₁, *mimēsis*₂ ir *mimēsis*₃ galima išskaidyti tik teoriniu lygmeniu, atliekant analizę.

*Mimēsis*₂ reiškiasi kaip tekstinis kūrinys, o *mimēsis*₁ ir *mimēsis*₃ – kaip skaitytojo santykis su užtekstine tikrove. *Mimēsis*₁ padeda skaitytojui suprasti *mimēsis*₂. Kadangi mimezė yra būtent veiksmų imitavimas, tai *mimēsis*₁ reiškiasi kaip išankstinis skaitytojo žinojimas apie tuos veiksmus: apie jų semantiką, simboliką ir išsidėstymą laike. Tai yra fenomenologinė prieiga prie literatūros kūrinio, nes tam, kad skaitytojas suprastų literatūroje imituojamus veiksmus, jis turi būti juos patyręs realiame gyvenime. Ne mažiau svarbūs yra ne tik patys veiksmai, bet tų veiksmų seka, kurią skaitytojas išmano dar prieš susidurdamas su fikcija.

Jei *mimēsis*₁ Ricoeuras sieja su gyvenamąja skaitytojo realybe, tai *mimēsis*₂ – su kūrinyje kuriama realybe. Veiksmai, kuriuos skaitytojas jau pažįsta (*mimēsis*₁) yra perkuriami pagal specifines taisykles. Pagal Ricoeurą, tai tokia *mimēsis* stadija, kurioje *mimēsis* reiškia kvazi-pasaulio įvykių / veiksmų kūrimą / produkavimą pasitelkiant įsiužetinimo⁴³ veiksmą⁴⁴. Šioje stadijoje kūrinys Ricoeuro suvokiamas kaip turintis trigubą autonomiją – jis yra atsietas nuo autoriaus, nuo skaitytojo ir nuo sociokultūrinio konteksto.

Mediacija tarp *mimēsis*₁ ir *mimēsis*₂ vyksta pagal tam tikrus principus. Pirmasis – „įsiužetinimas yra operacija apie kurią mes galime sakyti, kad ji padaro suprantamą istoriją iš įvairių įvykių ar epizodų <...> ir kad ji sudėlioja šiuos įvykius ar epizodus į istoriją.“⁴⁵ Siužetas tokiu būdu yra mediatorius tarp įvykių ir istorijos. Antrasis įsiužetinimo principas – jis „sujungia kartu tokius nevienalyčius veiksmus kaip aplinkybės, veikiantieji, sąveikos, tikslai, priemonės ir nenumatyti rezultatai“⁴⁶. Toks sujungimas ir sudėliojimas leidžia mums „sekti istoriją“ ir lengviau ją perpasakoti. Trečiasis principas – įsiužetinimas medijuoja poetinei kompozicijai būdingą laikinumą. Sujungiami du komponentai: paskiri, nesibaigiantys pasakojami įvykiai ir naratyvinė konfigūracija, t. y. epizodų sukabinimas, kulminacija ir užbaigimas.

*Mimēsis*₃, kaip ir *mimēsis*₁, yra susijęs su užtekstine tikrove. Tai yra fikcinio kūrinio pasaulio ir gyvenamosios realybės sąlytis. Skaitytojas, išmanantis realaus gyvenimo prefigūraciją (*mimēsis*₁), susiduria su jo konfigūracija (*mimēsis*₂) ir taip transfigūruoja (*mimēsis*₃) savąją realybę.

---

⁴³ Įsiužetinimo terminą kaip *emplotment* vertimą į lietuviškus akademinis tekstus įvedė Zenonas Norkus, aptardamas Haydeno White'o darbus: Zenonas Norkus, „Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir H. White'o istoriografinio stiliaus tradicija“, *Problemos*, Nr. 50, 1996, p. 65–80.

⁴⁴ Paul Ricoeur, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991, p. 143.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 145.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 146.

Ricoeuras teigia: „Iš tiesų būtent literatūros kūriniais mes didžiąja dalimi dėkingi už savo egzistencijos akiračio išplėtimą <...> literatūros kūriniai kuria tikrovę *priaugindami* jai reikšmes.“⁴⁷ Rhiannon Goldthrope pastebi, jog kalbėdamas apie *mimēsis*³, Ricoeuras plėtoja Iserio skaitymo akto fenomenologiją ir atskleidžia, kad tekstas savo konfiguracijoje (*mimēsis*₂) turi instrukcijas, kurias skaitytojas realizuoja. Tai leidžia jam skaitymo akto metu naujai suprasti laiką ir realybę⁴⁸.

Lyginant Iserio ir Ricoeuro teorijas galima pastebėti: nors šie filosofai vartoja skirtingus sąvokų rinkinius ir skirtingas schemas, mimezės mechanizmą suvokia panašiai. Abu modeliai grindžiami skaitytojo atsako samprata, nes aiškina, kaip literatūros kūrinys įgyja reikšmę skaitytojo pastangomis. Mokslininkų nuomone, mimezė išplečia skaitytojų pasaulio matymą ir apmąstymą. Abi teorijos apima tiek užtekstinį, tiek teksto pasaulius, neatskiria jų kaip nesusijusių. Iseris, norėdamas susieti realybę ir fikciją, kalba apie įsivaizdavimą, Ricoeuras teigia, jog tai, kas prasideda realybėje, yra *įdedama* į tekstą ir vėl grįžta į realybę.

---

⁴⁷ Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, vertė Kathleen McLaughlin ir David Pellauer, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990, t. 1, p. 80.

⁴⁸ Rhiannon Goldthrope, „Ricoeur, Proust and the Aporias of Time“, in: *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*, red. David Wood, London: Routledge, 1991, p. 86.

1. 3. Mimetiškumas kaip elgsenos modelis: René Girardas

Iki šiol buvo aptarta, kaip mimezė veikia literatūroje, tiksliau – literatūros gaminimo ir vartojimo procesuose. Metas trumpai nutolti nuo literatūros ir pristatyti, kaip mimezė pasireiškia kultūroje, konkrečiau – kultūriniuose elgsenos modeliuose, kuriuos aprašė René Girardas. Aptarusi juos, vėl grįšiu prie literatūros ir bandysiu paaiškinti, kaip gyvenime veikiantys elgsenos modeliai yra vaizduojami literatūros kūriniuose, bei svarstysiu, ar jie gali praturtinti tikrovę, kaip tai daro mimezė Ricoeuro supratimu.

Prancūzų istoriko, filosofo ir literatūros kritiko René Girardo darbai priskiriami filosofinei antropologijai, tačiau iš tiesų yra platūs, tarpdisciplininiai. Jo išplėtotas mimetinio geismo modelis galioja tiek tikrovėje, tiek literatūros kūriniuose, mituose, religiniuose pasakojimuose, kuriuos Girardas ir nagrinėja. Kadangi šiame darbe tiriu literatūrą, teologiją ir mitus paliksiu nuošalyje. Į lietuvių kalbą kol kas nė viena Girardo knygų nėra išversta. Šiame darbe bus remiamasi jo veikalu *Mensonge romantique et vérité romanesque*⁴⁹.

Pagal Girardą, mimetinė elgsena yra plačiai paplitęs kultūrinis elgsenos modelis. Žmonės iš prigimties yra mimetiškos būtybės. Objektai (nebūtinai fiziniai – tai gali būti idėja, savybė, reiškiny ir t. t.), kurių mes geidžiame, yra nusižiūrėti iš kitų žmonių, kurie geidžia to paties objekto. Mimetiškumas čia yra suprantamas kaip paprastas sekimas, kopijavimas, mėgdžiojimas, ir jis nėra bendramatis su mūsų iki šiol aptartomis Ricoeuro trilypio *mimēsis* ir Iserio reprezentacijos savybėmis. Girardas struktūrizuoja mimetinį elgsenos modelį aiškindamas jį kaip trikampį, sudarytą iš subjekto, objekto ir mediatoriaus. Subjektas (imituotojas) yra geidžiantysis, o objektas yra daiktas ar reiškiny, kurio subjektas geidžia, nes žino, įsivaizduoja ar nuspėja, kad ir mediatorius (modelis) geidžia to paties daikto ar reiškinio⁵⁰.

Padarius trumpą įvadą apie mimetinio geismo trikampio mechanizmą, būtina pastebėti, kad Girardas šį modelį tiria remdamasis literatūros kūriniiais, mitais, religinėmis istorijomis, t. y. tekstus pasitelkia kaip medžiagą, argumentą žmogiškajai tikrovei interpretuoti. Daroma prielaida, kad mimetinis geismas, kuris reiškiasi realių žmonių gyvenime, atsikartoja tekstuose. Nors Girardas pats šio reikšmių perkėlimo iš tikrovės į literatūrą neakcentuoja, tačiau kalba apie tai, kaip rašytojai sukuria romanus ir kaip kūriniai gali paveikti tikrovę. Todėl šiame darbe pabandysiu eksplikuoti, koks

⁴⁹ Prancūziškas originalas išleistas 1961 m. Šiame darbe bus remiamasi Yvonne Freccero vertimais į anglų kalbą, kurie publikuoti čia: René Girard, *Deceit, Desire, and the Novel*, vertė Yvonne Freccero, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965, ir dalimis čia: René Girard, *The Girard Reader*, red. James G. Williams, New York: The Crossroad Publishing Company, 2000.

⁵⁰ René Girard, „Mimesis and violence“, in: *The Girard Reader*, red. James G. Williams, New York: The Crossroad Publishing Company, 2000, p. 33. Ši ir kita cituojama knygos dalis, „Triangular desire“, skelbiamos pagal: René Girard, *Deceit, Desire, and the Novel*, vertė Yvonne Freccero, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965.

yra tikrovėje ir literatūroje veikiančių mimetinio geismo trikampių santykis, ir bandysiu patikrinti prielaidą, esą tai turėtų veikti panašiai, kaip Ricoeuro trilypis *mimēsis* arba Iserio reprezentacija. T. y. mimetinio geismo trikampis, vaizduojamas literatūroje, turėtų būti perkurta, performuota tikrovėje veikiančio mimetinio geismo trikampio variacija. Skaitytojas, atpažinęs mimetinį geismą kūrinyje, turėtų sužinoti ką nors daugiau apie mimetinį geismą, nei jis žinojo iki tol, arba gebėti kitaip į jį pažvelgti, surasti iki tol nematytas savybes.

Konceptualizuodamas mimetinio geismo trikampį, Girardas pastebi, kad skirtingas atstumas tarp modelio ir imituotojo sukuria skirtingas situacijas. Todėl daroma skirtis tarp artimos ir tolimos mediacijų. Tolima mediacija – kai modelis yra laiku ir erdve toli nuo imituotojo, o artima mediacija – kai modelis yra imituotojui pasiekiamas ir jiedu gali kontaktuoti. Tuomet modelis ir imituotojas pradeda vienas su kitu konkuruoti ir atsiranda neigiamos konfliktingos situacijos: varžymasis, neapykanta, panieka, pavydas.

Artimos mediacijos atveju varžymasis atsiranda todėl, kad polinkis imituoti geismą yra abipusis. Modelis, supratęs, kad imituotojas geidžia to paties objekto, pats užima imituotojo poziciją ir pradeda dar stipriau geisti objektą. Taip abu geidžiantieji tampa imituotojais savo paties imituotojo ir modeliais savo paties modelio⁵¹. Jie fizinėmis ar kitokiomis priemonėmis bando sutrukdyti vienas kitam pasiekti objektą ir stengiasi susidoroti su kliūtimis, kurias sukuria priešininkas. Prasidėjus varžymuisi, gali pakisti modelio, imituotojo ir objekto santykiai. Mimetiniam geismo trikampiui „įsisukus“, tampa sunku atskirti, kuris yra modelis, o kuris imituotojas, todėl juos galima pavadinti tiesiog priešininkais. Objekto santykis su geidžiančiais pasikeičia taip, kad per daug susikoncentravę į tarpusavio varžymąsi, priešininkai gali pamiršti objektą, jis jiems pasidaro nebesvarbus.

Girardas kalba apie Maxo Schelerio filosofinį konceptą *ressentiment* (liet. apmaudas) ir kartu su Scheleriu daro išvadą, jog imituotojo pavydas, pagieža ir varžymasis kyla ne tiesiogiai iš to, jog jis su modeliu varžosi dėl kažkokio objekto, o todėl, kad imituotojas slaptai garbina modelį, tačiau negali to parodyti ir todėl niekina save patį⁵². Tai, pasak Girardo, pastebi ne kiekvienas ir tik talentingieji demaskuoja šią tiesą apie mimetinį geismą: „Tik geriausi menininkai⁵³ paskiria mediatoriui poziciją, kurią įprastai užgrobia objektas; tik jie apverčia įprastą geismo hierarchiją.“⁵⁴ Visais laikais – o ypač romantizmo epochoje – buvo įprasta tikėti spontaniško geismo iliuzija, jog

---

⁵¹ *Ibid.*, p. 39.

⁵² *Ibid.*, p. 40–43.

⁵³ Girardas vartoja žodį *artist*, tačiau iš pateikiamų pavyzdžių aišku, kad kalbama apie rašytojus.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 42.

subjektas geidžia tiesiogiai objekto. Nepripažįstant mediatoriaus egzistavimo buvo ir tebėra ginamas žmogaus autonomiškumas, individualizmas, išskirtinumas.

Prie geriausių rašytojų, sugebančių atskleisti tikrą geismo trikampių hierarchiją, Girardas priskiria Dostojevskį, Cervantesą, Flaubertą ir Stendhalį. Jis analizuoja pasirinktus (jo manymu – virtuoziškesnius) šių rašytojų romanus, o tiksliau – jų pabaigas, ir pastebi, kad jos turi kai ką bendra. Visi protagonistai romanų pabaigoje miršta ir prieš mirtį atsisako savo idėjų, nes suvokia tikrąją tiesą ir patiria atsivertimą. Taip yra demaskuojami mimetinio geismo santykiai. Pavyzdžiui, Don Kihotas visą gyvenimą siekė būti panašus į riterių romanų veikėją Amadij, tačiau prieš mirtį išsižada savo įkvėpėjo, pavadindamas knygas apie riterius šlykščiomis ir apgaulingomis bei gailėdamasis, kad šis supratimas neaplinkė jo anksčiau. Stendhalio *Raudona ir juoda* pagrindinis veikėjas Julienas Sorelis romano pabaigoje yra nuteisiamas mirčiai, tuomet atsisako galios siekio ir greitai pakeičia savo įsitikimus. Dostojevskio *Demonų* veikėjas Stepanas Trofimovitchius mirties patale taip pat išsižada savo idėjų teigdamas jog „Visas jo gyvenimas skendėjo mele.“⁵⁵ Pasak Girardo, atsisakydami, išsižadėdami sektųjų modelių, veikėjai paneigia jų tobulumą, dieviškumą (minėjome, kad imituotojas slapta garbina savo modelį) ir tuo pačiu pamina savo garbę (dvigubai – pripažindami, kad kažką garbino ir pripažindami, jog klydo garbindami). „Išsižadėdamas dieviškumo, veikėjas atsisako vergystės“⁵⁶ – sako Girardas.

Šie atsivertimai įvyksta literatūroje, tačiau jie yra susiję su užtekstine tikrove. Aptardamas literatūros ir tikrovės santykį, Girardas daugiausiai gilinasi į tai, kaip rašymas padeda rašytojui perprasti tikrovėje vykstančius procesus. „Veikėjas ir jo kūrėjas yra atskirti visame romane, bet sueina drauge romano pabaigoje. Artėjant mirčiai, veikėjas pasižiūri atgal į savo gyvenimą.“⁵⁷ Šis žvilgsnis dažnai būna išskirtinis – platesnis, gilesnis, detalesnis. Girardas teigia, jog „visi šie skirtingo atstumo ir detalumo epizodai yra išraiška naujo ir labiau atsiskyrusio žvilgsnio – paties kūrėjo žvilgsnio.“⁵⁸ Tam, kad sugebėtų kūrinyje demaskuoti mimetinio geismo santykius, rašytojas privalo pats juos perprasti, o tai padaro būtent rašymo proceso metu, per veikėjų veiksmus suprasdamas savo elgseną. „Rašytojas atpažįsta, kad jis yra kaltas dėl tų nuodėmių, kuriomis kaltina savo modelį.“⁵⁹

Šią mintį apie atpažinimą filosofas papildoma pasitelkdamas kultūrinės atminties fenomeno refleksiją. Esą perprasdamas mimetinio geismo santykius, rašytojas iš tiesų prisimena prieš tai skaitytus kūrinius, kuriuose jie buvo atskleisti. Girardas teigia, kad įvyksta labiau „atminties

---

⁵⁵ *Ibid.*, p. 45–48.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 48.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 50.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 50.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 51.

išsiveržimas“ nei suvokimas⁶⁰. Romanai, atskleidžiantys mimetinio geismo santykius, yra vienas su kitu susiję, nes perskaityta idėja nusėda žmogaus atmintyje ir gali tapti įkvėpimo šaltiniu: „Įkvėpimas visada ateina iš prisiminimo, o prisiminimas kyla iš išvadų. Kiekvieno romano išvados yra pradžia.“⁶¹ Literatūros ir tikrovės santykis yra apibūtinamas: literatūra padeda papildyti tikrovę, o tikrovė – literatūrą.

Tai, kas romanuose atskleidžiama apie mimetinį geismą yra, Girardo žodžiais, „tiesiog šventovė“⁶². „Novelistai, per savo veikėją kaip tarpininką, patvirtina tai, ką mes įrodinėjome šioje knygoje: sugedimo šaknys yra išdidume ir romano pasaulis yra sugedusių žmonių pasaulis. <...> Romanų išvados taip pat yra ir mūsų dabartinio tyrimo išvados.“⁶³ Šis apibendrinimas patvirtina mintį, jog tai, ką rašytojai atskleidžia savo romanuose, yra universali tiesa, galiojanti net tik literatūroje, bet ir užtekstinėje tikrovėje. Girardas teigia, jog geriausi rašytojai nesiekia labai aiškiai išdėstyti savo idėjų, nes bijo būti apkaltinti banalumu, tad kūrinio tiesa „lieka giliai paslėpta“⁶⁴. Todėl pasaulio suvokimas perskaičius kūrinį gali būti išplėstas arba ne – tai priklauso nuo skaitytojo. Teoriniai modeliai parodo tik literatūros galimybę, kurią tikrovėje turi išpildyti skaitytojas.

---

⁶⁰ *Ibid.*, p. 50.

⁶¹ *Ibid.*, p. 50.

⁶² *Ibid.*, p. 57.

⁶³ *Ibid.*, p. 57.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 43.

2. Romanas *Namas geroj gatvėj*: destruktivi mimetinė elgsena

Jankaus romanas *Namas geroj gatvėj* pirmą kartą išleistas 1954 metais Vokietijoje, „Ventos“ leidykloje. Pasakojama iš pažiūros detektyvinė istorija apie jaunos šeimos problemas: pinigų stygių, turtines apgales, svetimavimus.

Pagrindinis veikėjas, kuris neturi vardo ir yra vadinamas tiesiog vyriškiu, susižavi neturtinga mergina Stase dar mokykloje. Čia jam, taip pat neturtingam, tyliam, doram, uoliai besimokančiam gimnazistui, pasitaiko proga išgelbėti Stasę nuo išprievartavimo. Mergaitė lieka dėkinga, rūpinasi savo sumuštu gelbėtoju ir jie pradeda draugauti. Pora planuoja susituokti, geroje gatvėje nusipirkti gražų namą už dvidešimt tūkstančių, tačiau trūksta pinigų. Vyriškis išsijuosęs dirba, jie dalyvauja loterijose, tačiau pakankamai laimėti nepavyksta. Tuomet Stasė suvilioja jaunuolį fabrikantą ir apkaltina jį išprievartavimu, kad gautų pinigų namui nusipirkti. Advokato Mažrimo padedama Stasė laimi teismo bylą ir gauna aštuoniasdešimt tūkstančių. Iš gautų pinigų pora nusiperka išsvajotą namą, iškelia vestuves, tačiau poros gyvenimas nesiklosto taip, kaip jie tikėjosi. Sutuoktiniai nesutaria, nesupranta vienas kito, ilgainiui vyriškis pajaučia, kad žmona jam neištikima. Pastojusi nuo kito vyro, ji surežisuoja nelaimingą atsitikimą ir patenka į ligoninę, kur slapčia pasidaro abortą. Galiausiai, susikrovusi lagaminą, pabėga gyventi kitur. Pats kaip detektyvas ištyręs žmonos elgesį ir atrastus meilės romano įkalčius, vyriškis padaro išvadą, kad žmona susitikinėja su jų kaimynu advokatu Mažrimu, kuris, be kita ko, prieš jaunuolių vestuves padėjo vyriškiui užsidirbti pinigų ir kurį vyriškis laikė draugu bei patarėju. Romanas baigiasi Stasės mirtimi, tačiau lieka neaišku, ar tai – savižudybė, ar advokato Mažrimo darbas. Įvykiai pasakojami ne tokia chronologine seka, kaip pateikiau šioje apžvalgoje, sudėtingiau, su nutylėjimais. Priežastines sankabas Jankus palieka suprasti skaitytojui.

Romano siužeto varomoji jėga yra mimetinio geismo trikampio situacijos. Geidžiama yra dviejų skirtingų objektų – moters meilės ir turtų.

2. 1. Mimetinis meilės geismas

Mimetinio geismo situacijos, kurio objektas – Stasė, yra kelios. Bendra formulė būtų tokia – vyrai geidžia Stasės, nes jos geidžia kiti vyrai. Stasė čia yra objektas, o modelis ir imituotojas keičiasi. Mediacija visais atvejais yra artima, nes mediatorius yra subjektui pasiekiamas. Galima išskirti tris pagrindinius geismo trikampius.

Pirmasis – vyriškis geidžia Stasės, nes ji yra geidžiama kitų vyrų. Stasė yra ypatingas objektas, nes jai pačiai yra suteikiama galia rinktis, kam ji nori priklausyti:

[Ji] buvo gražiausia mūsų priemiesčio moteris. Turbūt čia nebuvo nė vieno žmogaus, kuris nebūtų jos pažinęs, o jauno vyro, kuris nebūtų norėjęs arčiau su ja pasišžinti. <...> Ji irgi žinojo, kad yra graži ir kad daugelis pasiturinčių vyrų norėtų ją pasivedžioti, bet laikėsi kietai ir garbingai.⁶⁵

Vyriškis, norėdamas išlaikyti savo vertės objektą, yra priverstas netiesiogiai kovoti su savo modeliais – kitais vyrais, kurie taip pat geidžia Stasės dėmesio. Tai jis daro bandydamas uždirbti kuo daugiau pinigų ir pirkdamas Stasei brangius daiktus, rūbus, nors pats vaikšto apdriskęs. Tačiau, kaip dažniausiai ir atsitinka mimetinio geismo trikampio atveju, kuomet vyriškis jau *įsigyja* savo vertės objektą, t. y., susituokia su Stase ir gyvena išsvajotame name, jis nesijaučia laimingas. Porai kažko trūksta, jie nesusikalba, supranta, kad vienas kito iš tiesų net nepažįsta. Taip sunkiai siekta laimė pasirodo neišsipildžiusi.

Antrasis geismo trikampis pagal šią situaciją – advokatas Mažrimas geidžia Stasės, nes mato, kad vyriškis jos geidžia. Kitaip nei pirmasis, šis trikampis tam tikrą laiką išlieka naratyvine paslaptimi, nes advokatas slepia santykius su Stase tiek nuo savo žmonos, tiek nuo vyriškio. Tačiau jau romano pradžioje, kuomet vyriškis, atbėgęs pas kaimyną, dar tik hipotetiškai kaltina jį išvedus Stasę iš kelio, advokatas teisinasi taip:

*Ne kiekvieną gražią moterį tuoj ir įsimylima, bet, prisipažįstu, paties Stasę mielai būčiau pakentęs šalia savęs, o **gal net ir mylėjęs, gal net ir labai karštai** [čia ir toliau paryškinta A. T.], bet aš, mano mielas, pakankamai turėjau garbės ir valios, kad galėčiau save sulaikyti nuo kvailų avantiūrų vien todėl, kad mano vaikams nereikėtų savo tėvo gėdytis. **Bet aš ją mylėjau kaip estetinę vertybę.** Nežinau, ar tamstai toji sąvoka suprantama, bet aš mačiau tamstos širdį kiaurai ir per tamstą rėmiau ją.⁶⁶*

Šis geismo trikampis yra deformuotas socialinio gyvenimo taisyklių. Mažrimui esą garbė neleido imtis veiksmų, konkuruoti su vyriškiu dėl Daivos dėmesio. Jis sakosi mylėjęs merginą kaip estetinę vertybę. Toks apibūdinimas, bylojantis apie žmogaus sudaiktinimą, leidžia rekonstruoti personažų santykį, kuriame Stasė yra vertės objektas Mažrimui. Advokatas matė vyriškio „širdį kiaurai“, matė, jog vyriškis geidžia šios merginos, tad pradėjo kopijuoti vyriškį. Ir nors socialinės taisyklės neleido išreikšti šio geismo, jis išsiveržė apgaulių, melo ir slaptų nuodėmių pavidalu. Pasakojimo gale pats Mažrimas prisipažino, kad padarė klaidą ir vis dėlto užmezgė santykius su Stase.

---

⁶⁵ Jurgis Jankus, *Namas geroj gatvėj*, Vilnius: Ida, 1991, p. 5.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 26.

Trečiasis geismo trikampis susiklosto „virtualiai“ – dar viena romano figūra, homodiegetinis pasakotojas, advokato Mažrimo bičiulis, geidžia Stasės, nes jos geidžia vyriškis. Šis advokato bičiulis net nėra matęs Stasės, apie ją girdėjo tik iš vyriškio ir Mažrimo pasakojimų, tačiau perskaitęs jos išsiskyrimo laišką, kurį Stasė parašė savo vyrui, kelias dienas negali jos pamiršti ir ją idealizuoja:

*Stasės laiškas įstrigo taip giliai, kad aš negalėjau išmesti iš galvos. Atsiminiau jį visą beveik pažodžiui, ir nieko jame negalėjau rasti, kas būtų taip stringama, bet buvo kažin kas viršum tų žodžių, gal ji pati ar jos moteriškas jautrumas, kad tą rytą ir visą dieną, ir dar kelias dienas vėliau sapnavau ją nemiegodamas. **Man ji atrodė toji pati tikroji moteris, su kuria būčiau tikrai laimingas.**⁶⁷*

Nors nepažįsta Stasės, jis geidžia laimės, kurią, atrodo, Stasė galėtų suteikti. Mintį, kad Stasės turėjimas reikštų ir laimingą gyvenimą, advokato bičiuliui nejučia įpiršo vyriškis, kurio istorijose Stasė yra būtinas *įrankis* laimingam gyvenimui pasiekti. Apie mediaciją advokato bičiulis prasitaria pats, kuomet renkasi, ar važiuoti su draugais švęsti vardinių, ar nuvykti išklaudyti vyriškio ir Stasės susitaikymo pokalbio:

*Aš pagalvojau apie Stasę ir apie vardines. Tenai bus smagu, bus moterų, bet **mane traukė Stasė**. Visiškai jos neįsivaizdavau, neturėjau jokio materialinio vaizdo, bet ji plazdėjo ore, lyg paukščių sparnų šnarėjimas. Būtinai norėjau ją pamatyti ir **visiškai negalvojau apie jos vyrą**, kuris sėdėjo čia pat ir laukė, ką pasakysiu, ir **taip geidė jos**.⁶⁸*

Epizodas išryškina kelis mimetinio geismo trikampio aspektus. Pirma, geismas tikrai yra mimetinis, o ne spontaniškas. Mažrimo bičiulis susižavi Stase net jos nematęs, ir tik todėl, kad patiria vyriškio geismą Stasei. Antra, nepaisant pirmojo teiginio akivaizdumo, geidžiantysis yra linkęs nepripažinti mimetinio geismo ir laiko savo troškimą spontanišku.

Visi paminėti imituotojai daro tipines geismo trikampio subjektų klaidas – laiko savo geismą spontanišku arba konkurencijos metu pamiršta savo geismo objektą ir susikoncentruoja į varžymąsi. Tačiau akylus skaitytojas gali nesunkiai suprasti mimetinio geismo subtilumus, nors patys veikėjai, atrodo, to nesupranta. Pasakotojo žodžiai, minties struktūra *aš geidžiau, nes jis geidė* leidžia suprasti geismo trikampio mechanizmą. Taigi, romane atpažįstame situacijas, kuomet norima kažko ne dėl paties objekto, o dėlto, kad kažkas kitas to geidžia. Tai yra impulsas skaitytojui pamąstyti, kad žmogus yra įpratęs neigti mimetinį geismą – jam yra būdinga kažko

---

⁶⁷ *Ibid.*, p. 148.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 149.

siekti, bet nepatirti pilnatvės įgijus, nes ne objektas buvo jo tikroji siekiamybė, o noras tapti panašiu į modelį.

2. 2. Mimetinis turto geismas

Kaip mimetinis meilės, taip ir turto geismas šiame romane padeda skaitytojui perprasti kelias mimetinio geismo savybes. Tiek Stasė, tiek jos vyras yra kilę iš nepasiturinčių šeimų. Skurdi ir nelaiminga vaikystė sustiprina jų norą gyventi kuo patogiau. Pora dalyvauja loterijose, už nešvarius pinigus įsigyja namą, vyriškis dirba juodus darbus pas advokatą Mažrimą, siekia kuo greičiau kilti karjeros laiptais darbe, vis perka naujų daiktų, tačiau niekas neatneša laimės.

Materialumo problematika buvo pagrindinė ši romaną aptarusiems kritikams. Vytautas Aleksandras Jonynas teigė: „materialinių gėrybių geismas deformuoja jauno žmogaus asmenybę, ugdo veidmainiškumą, ir neišvengiamai veda į sielos pražūtį.“⁶⁹ Dalia Kuizininė pabrėžė, kad nešvarūs pinigai tampa kliūtimi gyventi gerą gyvenimą ir romano moralą apibendrina taip: „laimės nenusipirksi, meilė žmogui ir meilė turtui – nesuderinami dalykai, o moraliniai kompromisai veda į pražūtį“⁷⁰. Literatūros kritikui Jonui Griniui romanas tapo pretekstu moralizuoti: „Kol jie [daiktai] tarnauja žmogui kaip priemonės būtiniems reikalams patenkinti, tol jie geri ir asmens nenaikina. Bet kai tie daiktai padaromi gyvenimo tikslu, kaip tai dažnai atsitinka žmonių gyvenime, jie ima naikinti asmenį, griauti jo moralinius principus, atskirti jį nuo tiesioginių normalių santykių su kitais asmenimis, net su labai mylimais, kol galų gale žmogus tampa daiktų vergu ir visai dvasiškai sunyksta.“⁷¹

Vyriškis romane vaizduojamas dvasiškai sunykęs, nesugeba užmegzti nuoširdžių arba bent jau šiek tiek empatiškų santykių net su savo žmona. Nuolat ją įtarinėja, nemoka atvirai pasikalbėti. Stasė jaučiasi taip, tarsi būtų vienas iš daugelio daiktų, kuriuos vyras nori įsigyti: „Bet tu mylėjai daiktus. Tu ir mane išmokei rinkti juos ir galvoti, kad tik jie yra laimė, ir man rodosi, kad tu norėjai ir mane turėti kaip daiktą, tokį mylimą ir mielą, kaip gražų patogų namą, kaip gerą radijo aparatą...“⁷²

---

⁶⁹ Vytautas Aleksandras Jonynas, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, p. 223.

⁷⁰ Dalia Kuizininė, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 465.

⁷¹ Jonas Grinius, „Jurgio Jankaus *Namas geroj gatvėj*“, *Aidai*, 1955, Nr. 7, p. 280.

⁷² Jurgis Jankus, *Namas geroj gatvėj*, Vilnius: Ida, 1991, p. 146.

Pinigai, daiktai, geras namas, gera ir graži žmona yra ne pagrindiniai, o pagalbinių geismo objektai. Jie visi veda į pagrindinį vyriškio geismo objektą – laimę. Mažrimo bičiuliui vyriškis apie Stasę pasakė taip: „ji tokia, su kuria žmogus galėtų būti laimingas, jei mokėtum būti toks, kuriam ji galėtų būti visiškai atvira“⁷³. Stasė yra pagalbinių priemonė laimei pasiekti. *Tarpinių* gėrybių siekia ne vien vyriškis. Romanas prasideda Mažrimo bičiulio pasakojimu, kodėl jis mėgsta užėti pas draugą į svečius. Greta to, kad mėgsta pasiklausti visokių įdomybių, jam patinka stebėti namą priešais Mažrimo namus, kuriame ir gyvena vyriškis su Stase. Jis jų nepažįsta, bet stebi jų iš pirmo žvilgsnio idilišką gyvenimą ir svajoja apie tokią pačią jauną, liekną, tyliai besišypsančią moterį, dailių namuką. Pamatęs į kiemą išėjusią ir alyvas uostančią Stasę, jis sako: „Pagalvojau, kad ji labai laiminga.“⁷⁴ Vėliau sako: „Aš tada jau turėjau šiaip taip sutaupęs kelis tūkstančius ir ne kartą pagalvodavau apie žmogiškesnį įsikūrimą: savo namuką, jauną žmoną ir tūkstančius iš to plaukiančių malonumų.“⁷⁵

Šis „žmogiškesnis įsikūrimas“ yra romane vaizduojamos bendruomenės gero, laimingo gyvenimo standartas. Tačiau žmonės jo siekia ne todėl, kad patys to iš tiesų nori, o todėl, kad kopijuoja kitus. Štai Mažrimo bičiulis žvalgosi į Stasės ir jos vyro namus, nori turėti tokį patį gyvenimą, nors nežino, kad stebimos poros realybė yra tragiška. Paties vyriškio modelis iš pradžių buvo daktaro, kurio sūnui vyriškis padėjo mokytis, namai. Tvarkydamas savo vaikystės „lūšnelę“, kurioje anuomet, kai susipažino su Stase, gyveno vyriškis prisimena žibančią indaują daktaro namuose ir pagalvoja, kad tik tokioje prabangioje aplinkoje galėtų būti laimingas ir prisipažinti, jog mergina jam patinka. Vėliau vyriškio modeliu tapo advokatas Mažrimas, turintis didelį namą, žmoną, vaikų, pinigų. „Advokatai pasistato namus ir gyvena karališką gyvenimą.“⁷⁶ Šioje situacijoje nėra labai svarbu, kas yra kieno modelis, nes troškimas turėti „žmogiškesnį įsikūrimą“ yra kultūriškai nusistovėjęs, modelių aplinkui pilna.

Imituotojai, siekiantys geresnio gyvenimo, su modeliais dėl namų, pinigų ir kitų turtų tiesiogiai nesivaržo. Ši mediacija yra labiau tolima, nei artima – pavyzdžiui, jauną vyriškį ir prabangiai gyvenantį daktarą skiria didelis socialinis tarpas, todėl dėl geismo objekto jie nesirungia. Beje, pinigai ir materialinės gėrybės nėra vienetiniai objektai, jie lengviau pakeičiami. Nors ir dėl jų gali išplieksti aistros, tačiau šiame romane tai neparodoma. O dėl kitokio, jau aptarto geismo objekto – meilės – aistrų kyla. Mažrimo ir Stasės romanai tik patvirtina laimės geismo neišpildomumą. Mažrimas jau yra pasiekęs tokį gyvenimą, kokio trokšta jo bičiulis ir Stasės vyras.

---

⁷³ *Ibid.*, p. 150.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 4.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 4.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 46.

Advokatas turėtų jausti pilnatvę ir laimę, tačiau taip nėra. Jis žaidžia jaunos poros gyvenimais, stebi jų santykius ir pradeda kopijuoti vyriškio geismą Stasei. Paradoksalu, nes vyriškis geidžia to, ką turi Mažrimas, o Mažrimas geidžia to, ką turi vyriškis. Tai tipinė mimetinio geismo veidrodinio atspindžio situacija.

2. 3. Mimetinio geismo mimezė

Romanas baigiasi mirtimi. Tai verčia prisiminti Girardo romanų pavyzdžius bei pamąstyti, ar Jankaus romane taip pat demaskuojamas mimetinio geismo veikimas. Ankstesnis romano variantas buvo trumpesnė Jankaus novelė *Namukas*, paskelbta *Aiduose* 1947 m.⁷⁷ Jos pradžia bei dėstymas nedaug skiriasi nuo romano, tik pabaiga kitokia – miršta ne Stasė, o jos vyras. Jis nusižudo, perskaitęs žmonos atsisveikinimo laišką. Ši pabaiga, kaip yra pastebėjęs Benediktas Babrauskas, skaitytojų neįtikina, nes Stasės vyras „netinka nei nužudymui, nei nusižudymui“⁷⁸, t. y. jis vis žada ką nors nušauti, bet to nepadaro.

Romano pabaiga sukonstruota geriau, nei novelės. Stasė parašo atsisveikinimo laišką, palieka savo vyrą ir gerą namą, išsižada materialinės gerovės ir išsikrausto gyventi į mažą kuklų būstą („labai pigiais baldais apstatytas salionėlis, valgomasis ir virtuvė“⁷⁹). Čia ji miršta – Jankus palieka skaitytojui nuspręsti, kaip tai įvyksta. Kadangi romanas pasakojamas ne iš Stasės perspektyvos, sunku perprasti jos mąstymą. Vienintelis epizodas, leidžiantis skaitytojui aiškintis moters motyvą kardinaliai pakeisti savo gyvenimą ir palikti vyrą, yra jos atsisveikinimo laiškas.

Laiške ji sakosi norinti nutraukti tylią kančią, kuria buvo virtęs jų gyvenimas, todėl išsaina, bet tikisi, jog vyrui pavyks gyventi toliau ir, svarbiausia, būti laimingam. Materialumas užgožė jų laimę: „Mes tenorėjom tik laimės, bet rinkomės daiktus ir krovėmės ant pečių, kol jie pasidarė nebepakeliami.“⁸⁰ Ji apsisprendžia palikti naujų daiktų pilną svajonių namą, palikti vyrą, kuriuo vis dar rūpinasi, rašo norinti dar sykį jį pabučiuoti. Tai ji padaro, kaip pati sako, kad „abudu neišeitume iš proto“⁸¹. Šie Stasės pasirinkimai neatrodo kaip mimetinio geismo demaskavimas, nes apie jos pačios troškimus romane pasakoma nedaug. Ji nori gražiai atrodyti, dėvėti puošnius rūbus, gyventi gražiame name. Stasės geismo modeliai paminimi tik viename epizode, kuriame ji žavisi gražiai apsirengusiomis moterimis. Tačiau ji neturi vieno konkretaus varžovo, su kuriuo varžosi dėl laimės ir turtų; geismo modeliu yra tapusi visa miesčioniška, daiktus garbinanti

⁷⁷ Jurgis Jankus, *Namukas*, *Aidai*, 1947, Nr. 4, Nr. 5.

⁷⁸ Benediktas Babrauskas, „Namas geroj gatvėj“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1954, Nr. 172, p. 1.

⁷⁹ Jurgis Jankus, *Namas geroj gatvėj*, Vilnius: Ida, 1991, p. 156.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 146.

⁸¹ *Ibid.*, p. 146.

bendruomenė. Stasės ir vyro troškimas būti turtingiems reiškia norą pritapti prie šios bendruomenės, tapti lygiaverčiais jos nariais.

Jei sektume Girardo teorija, ramybė ir laimė ateina tuomet, kai geidžiantysis pripažįsta garbinęs savo modelį ir nustoja juo sekti. Romane šis demaskavimas neįvyksta. Turto mimetinis geismas romane yra svarbesnis, nei meilės, o šio geismo modelis net nėra labai aiškus. Jį demaskuoti būtų reikę pakeisti Stasės ir jos vyro norą pritapti prie juos supančios miesčioniškos bendruomenės. Tai jau socialinė tema, kurios Jankus neplėtoja. Nors ir neparodo išeities iš mimetinio geismo kalėjimo, autorius susikoncentruoja į kitas, paprastesnes su geismu susijusias temas. Aptarti meilės ir turto geismo trikampiai teleidžia pasidaryti išvadą, jog laimės pasiekti neįmanoma, kol veikėjai siekia kažko, ko nori ar ką turi kitas.

3. Romanas *Paklydę paukščiai*: literatūros ir tikrovės santykis

Analizuodamas Jurgio Jankaus kūrybą, ne vienas kritikas yra kalbėjęs apie tikrovės ir realybės santykį jo romanuose, novelėse ir pasakose. Pasak Babrausko, skaitytojai turėtų būti dėkingi rašytojams už tai, kad šie „ne tik tai šiokiosios dienos paviršių nugriebia, <...> bet ryžtasi padaryti ekskursijas po psichines komplikacijas“⁸². Įdomūs, sudėtingi, neįtikėtini nutikimai realybėje yra reti, tad tai, ko skaitytojai neišvysta gyvenime, randa literatūroje: „Rašytojas ką tik minėtuosius retus atsitikimus gali komentuoti savaip, siekdamas išryškinti tą arba kitą bruožą ar mintį. Dar daugiau: gali sukurti ir tai, ko nebuvo ar galėjo nebūti.“⁸³ Literatūra, pasak Babrausko, skiriasi nuo gyvenimo tuo, kad ji „turi savo gyvenimą su savais žmonėmis, savų įvykių priežastingumu“⁸⁴. Joje skaitytojas randa perkurtą, performuotą, pakeistą gyvenimą. Kęstutis Keblys teigia panašiai: „Visas idėjinis krūvis *Name geroj gatvėj* yra tinkamai įvilktas į literatūrinį rūbą, nes išryškėja tik per betarpiškai vystomą tikrovės vaizdą.“⁸⁵

1986 metų *Draugo* kultūriniame priede, straipsnyje apie Jankaus kūrybą, Aušrelė Liulevičienė taip pat svarsto, kaip jo pasakojimai yra susieti su gyvenimu:

*Romane „Be krantų“ mokytojas, ankstyvo rudens dieną išsivedęs vaikus į gamtą, nutaria, kad diena per graži jiems aiškinti voratinklių kilmę. Geriau jis jiems paseka pasaką — apie mergaitę, jos mylimąjį, užmirštą motiną, kurios tačiau neišbaigia, nes dar ne viską ryžtasi vaikams pasakoti, paleidžia vaikus namo su mintim: „Jie smagūs bėga namo ir nešasi naują pasaką, kurią kada nors kiekvienas atskirai išgyvens“ (p. 113). Kas vyksta pasakose, yra mūsų pakartojama savo gyvenimuose, tad pasakos įstengia gyvenimą nušviesti. Pasakų pagalba gyvenimą geriau suprantam, jo galimybes geriau išvelgiam ir jo ribas geriau įvertinam.*⁸⁶

Tame pačiame straipsnyje rašoma:

Tikėjimas, kad pasakojimas yra mūsų buvimo užsitikrinimas ir kad pasakojimas yra kelias į žinojimą yra pagrindinė gija Jankaus kūrinuose. Juose vaizdžiai matome, kaip pasakojimas įvykdo savo pažintinę paskirtį, kaip jis yra skirtas patenkinti mūsų prigimtą norą žinoti ir troškulį pažinti. Matome, kaip įvykių suklostymas, vaizdų ir žodžių parinkimas ir jų surišimas yra nuolatinė sąlyga bet kokiai galimai tiesai ir tikrovei patirti.

⁸² Benediktas Babrauskas, „Namas geroj gatvėj“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1954, Nr. 172, p. 1.

⁸³ *Ibid.*, p. 1.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 1.

⁸⁵ Kęstutis Keblys, „Romanas išėivijoje“, in: *Lietuvių Literatūra Svetur, 1945–1967*, Čikaga: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, p. 132.

⁸⁶ [a. Il.] Aušrelė Liulevičienė, „Jurgiui Jankui aštuoniasdešimt metų“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1986, Nr. 145, p. 3.

Apie tai, kad literatūra padeda geriau suvokti reiškinius, kalba ir egzodo mokslininkas Antanas Klimas. Pranešimą apie Jankų jo septyniasdešimtmečio proga jis pradeda platesniu ekskursu sakydamas, kad literatūra yra „pačios tautos gyvenimo veidrodis, kuriame žmonės save pačius gali geriau pažinti“⁸⁷.

Pažinimas ateina per atpažinimą. Jankus yra pasakojęs, kad skaitytojai kreipdavosi į jį sakydami, jog jo knygoje atpažindavo vieną ar kitą konkretų žmogų. Pats Jankus tai neigė ir laiške Leonui Peleckiui-Kaktavičiui teigė, kad parašyti knygas apie mokyklą jo paties darbo patirtis padėjo, tačiau tikrų faktų savo knygoje jis nerašė. „Pačiose knygoje nėra nieko, kas tikrai buvo“⁸⁸. Jis rašė apie „pačią mokyklos ir mokytojų buvimo teisybę <...> Žmonės ir įvykiai, gimstantys rašytojo galvoje, buvo perkeliama į aplinką, kurią jis gerai pažinojo. Dažniausiai ir toji aplinka sukomponuota iš daugelio elementų. Todėl skaitytojui ir atrodo tikra, kartais net pačiam iki smulkmenų žinoma.“⁸⁹

Interviu su Bernardu Brazdžioniu literatūroje kuriamos aplinkos komponavimą Jankus aiškina taip: „*Anapus rytojaus* knygoje yra gatvelė, kurioje negrai karštas naktis praleidžia ant šaligatvių. Panašia gatvele man pačiam naktimis teko vaikščioti. Knygoje yra faktas, bet ne fotografija, nes tenai viskas *surežisuota* taip, kaip reikėjo mano istorijai. Toks pat ir fabrikėlis toje pačioje knygoje — jis tik faktas, einas įvykių fonui ir ta prasme jis yra tikras, bet ne jame vyksta įvykiai. Tie jau yra mano istorija. Ir žmonės mano *pagimdyti*.“⁹⁰

Atsiimdamas Lietuvių rašytojų draugijos 1988 metų literatūros premiją, Jankus taip sakė apie savo kūrybą ir norą pastebimai nemoralizuoti: „Rašiau, kad rašėsi, kad mintis tvino žmonėmis, kurių niekada nebuvo, įvykiais, kurie niekada neatsitiko, tvino idėjomis, kurios ir įvykius, ir žmones supynė į vieną darnumą, o jos pačios už to darnumo pasislėpė, kad nebadytų kiekvienam akių, kad neprašomos neužsikartų ir kad nieko neprievartautų.“⁹¹

Recenzantai, kalbėdami apie Jankų, matyt, neatsitiktinai susimąsto apie tikrovės ir realybės santykį jo kūryboje ir apskritai literatūroje. Peržvelgus kritikų komentarus, galima išskirti du pagrindinius aspektus. Pirma, atkreipiamas dėmesys į rašymo ir perskaitymo mechanizmus – literatūrai sukurti yra panaudojama medžiaga iš realybės, rašytojas ją perkuria, o tada skaitytojas iššifruoja kūrinį, atpažindamas joje realybę ir praturtindamas savo pasaulio suvokimą. Antra,

---

⁸⁷ Antanas Klimas, „Septynios dešimtys metų Jurgio Jankaus gyvenimo kelyje“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1976, Nr. 173 (30), p. 3.

⁸⁸ Leonas Peleckis-Kaktavičius, *Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba*, Šiauliai: Varpai, 2008, p. 47.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 47.

⁹⁰ Bernardas Brazdžionis, „Rašytojas, kuris surado paparčio žiedą“, *Lietuvių dienos*, 1982, Nr. 7 (326), p. 8.

⁹¹ Jurgis Jankus, „Apie pasakas, sukaktis ir 50 metų kūrybos. Žodis priimant lietuvių rašytojų draugijos 1988 metų literatūros premiją“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1989, Nr. 235 (43), p. 4.

literatūroje realybės komponentai yra „sukombinuojami“ tam tikru būdu, „įvelkami į literatūrinį rūbą“.

3. 1. Mimezė kaip tema

Plėtodama pirmąjį kitų kritikų minimą aspektą, norėčiau pradėti Ricoeuro mintimi, jog apie tikrovę pasakyti ką nors tikslaus yra sunki, gal net neįveikiama užduotis. Pavyzdžiui Ricoeuras, kalbėdamas apie *mimēsis*₁, sako, kad „nereikėtų prieštarauti, jog nėra ką pasakyti apie šį išankstinį supratimą, nes jis stokoja formos, struktūros ir prasmės.“⁹² Praktiškai ištirti, kaip fikcija reprezentuoja tikrovę, yra sunki užduotis dar ir todėl, kad kiekvieno skaitytojo tikrovės suvokimas yra skirtingas. Išanalizuoti, kaip trilypis *mimēsis* veikia konkretaus kūrinio atveju, įmanoma tik bendriausių prielaidų prasme, nes kiekvienas kūrinys atveria per daug galimybių, kad būtų galima jas visas aptarti ir apibendrinti.

Tačiau tai padaryti yra kiek lengviau, kuomet mimezė literatūros kūrinyje tampa tema – būtent taip yra Jankaus romane *Paklydę paukščiai*. Pagrindinis romano veikėjas rašytojas išvyksta atgauti jėgas į Lampėdžių kurortą, čia susibičiuliuoja su tame pačiame pensione besiilsinčiu kunigu ir tragišką istoriją patyrusia Daiva. Rašytojas įsitraukia į pavojingas situacijas, meilės intrigas, Daivos vyro nusikaltimus ir pradeda rašyti knygą apie kurorte vykstančius įvykius, nors atostogų metu planavo pailsėti nuo darbo. Jis apmąsto savo kūrybos procesą, įkvėpimo šaltinius, įvykių dėstymo būdus. Jo mūza Daiva perskaito rašytojo rankraščius ir pateikia skaitytojos nuomonę apie tikrovės sufikcinimą.

Romano analizei pasitelksiu Ricoeuro trilypį *mimēsis*, tačiau neįprastu būdu. Kadangi mimezė romane yra tematizuojama, Ricoeuro teoriją taikysiu bandydama suprasti ne santykius tarp paties romano *Paklydę paukščiai* ir mūsų gyvenamosios tikrovės, o tarp *Paklydusiuose paukščiuose* kuriamo romano ir jo „tikrovės“. Tam reikės užtekstinę tikrovę ir su ja susijusias *mimēsis*₁ ir *mimēsis*₃ perkelti į kūrinio intradiegetinį lygmenį, o *mimēsis*₂ – į kūrinio siužeto metadiegetinį lygmenį. Tam, kad būtų lengviau susigaudyti tarp romano ir *romano romane* plotmių, pateiksime kelis sutartinius žymėjimus, kuriuos taikysime šiame poskyryje: romanas *Paklydę paukščiai* bus vadinamas tiesiog romanu; romane vaizduojama „tikrovė“ (intradiegetinis lygmuo) – *kūrinio „tikrove“*⁹³ (tai šioje analizėje atitinka *mimēsis*₁ ir *mimēsis*₃), turint omenyje, kad tai nėra užtekstinė tikrovė, o Jankaus romane jau perkurta užtekstinė tikrovė; romano veikėjas

⁹² Paul Ricoeur, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991, p. 140.

⁹³ Su *romanu romane* susijusios plotmės rašomos pasviru šriftu, kad šio darbo skaitytojai lengviau atskirtų dvi išskirtas plotmes.

rašytojas bus vadinamas *veikėju-rašytoju*; o jo romanas – *veikėjo-rašytojo romanu*, arba *romanu (mimēsis₂)*.

Tokiu judesiu mimezės tyrimas, viena vertus, yra sukomplikuojamas ir galima sulaukti kritikos dėl netinkamo Ricoeuro teorijos interpretavimo. Tačiau ši teorija pati yra kritikuojama dėl menko pritaikomumo, todėl, kita vertus, pasirinktas būdas gal padės lengviau suprasti patį trilypį *mimēsis*. Tikėkimės, kad šis minties eksperimentas bus perspektyvus bandant perprasti literatūros ir tikrovės santykį. Jei darytume prielaidą, jog Jankus savo kūryboje naudojami tokio pačiu kūrybos mechanizmu, kokiu naudojami jo sukurtas *veikėjas-rašytojas*, tuomet viską, ką išvelgsime tirdami *veikėjo-rašytojo romano* ir *romano „tikrovės“* santykį, galime pritaikyti ir romano *Paklydę paukščiai* bei užtekstinės tikrovės santykiui ir mimezės fenomenai apskritai. Papildomas argumentas imtis tokio palyginimo – paties Jankaus komentarai apie kūrybinį procesą, nes jie yra labai panašūs į *veikėjo-rašytojo* žodžius.

Romano pradžioje *veikėjas-rašytojas* sako, jog pavargo nuo kūrybos, nes rašydamas gyvena fikcinių žmonių gyvenimus ir nespėja gyventi savojo: „Kai kiti, grįžę iš įstaigų, važinėjo, linksminosi, mylėjo, buvo žmonės ir su žmonėmis, aš sėdėjau čia ir gyvenau svetimų, niekada niekur nebūtų asmenų gyvenimus. Ir kaip dar gyvenau!“⁹⁴ Kad savo personažų gyvenimus *veikėjas-rašytojas* išgyvena labai stipriai ir kad yra atitrūkęs nuo „realių“ žmonių, pabrėžiama ir kitoje vietoje: „Nuo žmonių bėgti nenoriu. Pasiilgau jų. Saulės, žmonių ir trupučio smagumo. Įkyrėjo mano paties išgalvoti ir mano širdies krauju mitę vyrai ir moterys. Noriu sutikti gyvų, gyvenančių savitu gyvenimu, kurių akimirksniu iš anksto nenuspėsi.“⁹⁵

Pavargęs nuo išgalvotų gyvenimų, *veikėjas-rašytojas* susižavi kurorte apsistojusia Daiva, o susižavėjimas pakeičia jo kūrybos įkvėpimo šaltinį. Jis nori sufikcinti žmogų:

Staiga užaina noras parašyti kelis trumpučius dalykėlius, į kuriuos būtų sudėta ji. Po truputį jos. Ne tos, kuri nuėjo į pušyną ir apie kurią turėtų ką parašyti kiekvienas reporteris, bet apie poniją, kuri sėdi su kunigu prie šachmatų, plonais švariais piršteliais pastumia valdovę į kampą ir tuo jam sumaišo mišparų melodiją. Ji tokia gyva ir tokia tikra stovi akyse, bet nerandu jokių rėmų. Niekur ji netinka. Jokiai situacijai. O jei tinka, tai pasidaro nebe ji. Niekada nebuvo gyvo žmogaus idėjęs į knygą. Jie man ateidavo iš širdies. Ir žmonės, ir įvykiai. Žmonės nešdavosi savo įvykius, o įvykiai vesdavosi savo žmones. Nežinau, kaip tas atsitikdavo, bei jie ateidavo ir rikiuodavosi pagal idėją, o dabar noriu paimti gyvą žmogų ir įsidėti į širdį.⁹⁶

⁹⁴ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 6.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 9.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 18.

Ištraukoje aptariamai aspektai patenka į mimezės koncepto lauką. Pirma, *veikėjas-rašytojas*, pasiryžęs „įdėti gyvą žmogų į knygą“, intuityviai pajaučia, jog tai nėra paprasta procedūra. Jis neranda rėmų, situacijų, kitaip tariant – formos, kurioje Daiva kaip personažas būtų tokia pati *veikėjo-rašytojo romane*, kokia yra *kūrinio „tikrovėje“*. „Tai pasidaro nebe ji“ – vadinasi, yra pakeičiama, reprezentuojama.

Antra, šioje ištraukoje glaustai pateikiama naratyvizacijos, įvykių kūrimo strategija. *Veikėjas-rašytojas*, norėdamas savo *romane* sukurti gyvą žmogų, svarsto, kaip jam perteikti to žmogaus charakterį, ir charakterį sieja ne su kuo kitu, bet su įvykiais. „Žmonės nešdavosi savo įvykius, o įvykiai vesdavosi savo žmones“, vadinasi, charakterio kūrimą *veikėjas-rašytojas* laiko neatsiejamu nuo siužeto kūrimo. Ricoeuras, remdamasis Aristotelio *Poetika* ir sakydamas, jog poema yra veiksmo imitavimas, pabrėžia, kad čia yra svarbi ne pati imitacija žmonių, kurie kažką veikia, o kokį likimą – gerą ar blogą – žmogui lems jo veiksmai⁹⁷. Įvykių išdėliojimas ir virtimas iš gera į bloga arba iš bloga į gera sukuria kūrinio veikėjų charakterius. Taip ir *veikėjas-rašytojas* sieja žmonių charakterio kūrimą su jiems nutikusiais įvykiais.

Grįžtant prie pirmosios minties, verta panagrinėti, kaip *kūrinio „tikrovės“* reprezentaciją vertina ne tik *veikėjas-rašytojas*, bet ir *veikėjas-skaitytojas*. Daiva kalbasi su rašytoju apie tai, kaip yra kuriamas tekstas. Daivos nuomone, rašytojai yra aiškiaregiai, kiekviename veikale jie spėja ir atspėja vis naujus žmones, aprašo juos taip, tarsi būtų „sėdėję jų širdyse ir viską matę“⁹⁸. *Veikėjas-rašytojas* priešinasi šioms Daivos mintims ir teigia, jog gyvų žmonių jis nespėja:

*Sakau tik savo mintį, skleidžiu savo širdį, duodu gyvą formą savo idėjai ir noriu, kad ji gyva nueitų tarp žmonių, bendrautų su jais ir pasilikėtų jų širdyse. Gal todėl ir atrodo, kad jis yra atspėtas žmogus. Galima būtų jį vadinti ir atspėtu, bet atspėtu iš nieko, o ne kurio nors gyvo žmogaus portreto.*⁹⁹

Dvi skirtingos nuomonės yra dvi tikrovės ir fikcijos santykio versijos. *Veikėjas-skaitytoja* Daiva yra įsitikinusi, kad rašytojai tobulai kopijuoja žmones, pasirenka tikrovėje esantį asmenį ir aprašo savo kūrinyje. Tokia perspektyva leistų laikyti Daivos mimezės suvokimą platonišku. Tačiau ji taip pat pabrėžia, jog visi rašytojai yra aiškiaregiai – jie mato daugiau, nei kiti, sugeba įliūsti žmonėms į širdį, tai yra – sužino slapčiausius jų troškimus ir mintis. Apie rašytojus ji sako taip: „Jūs nešate visiems pasitenkinimą, turtinate dvasių neįvertinamais

⁹⁷ Paul Ricoeur, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991, p. 140.

⁹⁸ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 31.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 32.

turtais“¹⁰⁰. Vadinasi, pagal Daivos interpretaciją, rašytojas, o tiksliau – rašytojo sukurtas pasakojimas, modifikuoja tikrovę atskleisdamas skaitytojui tai, ko jis pats nesugeba pamatyti.

Kita *Paklydusių Paukščių* veikėja Ramunė prisipažįsta, kad *veikėjo-rašytojo* kūrinuose atpažino save: „Aš skaičiau tavo knygas ir man atrodė, lyg aidu aidėtų mano pačios balsas.“¹⁰¹ Daiva, perskaičiusi *veikėjo-rašytojo* rankraštį, sako panašiai: „Labai keista, kai knygoje randi save ir žinai, kad esi ta pati. Ir visi kiti tie patys“, tačiau greitai priduria, kad „visi žmonės tie ir visiškai kitokie. Ir aš pati kitokia.“¹⁰² Ji kaltina *veikėją-rašytoją*, jog šis neišgirdo jos žodžių, nesuprato jos. Taigi, troškimas „įdėti gyvą žmogų į knygą“ neišsipildo.

Žmogaus nepažinumo motyvą įdomiai yra interpretavęs Keblys. Pastebėjęs, jog *veikėjas-rašytojas*, kurdamas savo *romaną*, nesugeba iki galo persprasti žmonių, šį negebėjimą pritaiko ir pačiam Jankui: „neblogu romanu norima įrodyti, kad tikrai gerą romaną sukurti yra visiškai neįmanoma“¹⁰³. Romane tematizuojami mimetiniai klausimai tampa raktu paties romano mimezei perprasti.

Tuo tarpu *veikėjo-rašytojo* tikrovės ir fikcijos santykio samprata yra kitokia, nors, įdėmiau pažiūrėjus, ne tokia jau ir priešinga Daivos versijai. *Veikėjas-rašytojas* sako, jog jo tikslas yra duoti formą savo idėjai ir taip perduoti tą idėją iš savo širdies į skaitytojo širdį. Jo aprašytus žmones galima laikyti atspėtais tik turint omenyje, kad jie atspėti „iš nieko, o ne kurio nors gyvo žmogaus portreto“¹⁰⁴. Ši mintis visų pirma reiškia, jog knygos veikėją *veikėjas-rašytojas* sukuria iš nuotrupų, o ne pagal konkretaus žmogaus modelį. Antra, po šių žodžių *veikėjas-rašytojas* įterpia situaciją iš *kūrinio „tikrovės“*, kuria pagrindžia savo tolimesnę mintį. Ta situacija verta platesnio paaiškinimo.

Veikėjas-rašytojas pasakoja Daivai tokią istoriją: vakar naktį Daiva išėjo iš pensiono, iš paskos išėjo ir rašytojas. Vėliau jie abu grįžo. Ryte rašytojas tarėsi matantis įtarius ir smerkiančius klebono žvilgsnius, kuriuos Daivos šypsena, pagal jį, tik dar labiau stiprino. Rašytojas neišlaikė įtemptos tylos prie pusryčių stalo ir paklausė klebono, kodėl jis mano, jog jiedu – rašytojas ir Daiva – vakar naktį buvo slapta susitikę. Klebonas sutriko ir pasakė nesuprantąs, apie ką rašytojas kalba. Jokių žingsnių naktį jis negirdėjo. Taigi, rašytojas neteisingai interpretavo įvairias smulkmenas ir negerai suvokė padėtį.

---

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 34.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 220.

¹⁰² *Ibid.*, p. 223.

¹⁰³ Kęstutis Keblys, „Romanas iševivijoje“, in: *Lietuvių Literatūra Svetur, 1945–1967*, Čikaga: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, p. 117.

¹⁰⁴ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 32.

Ši situacija iš pirmo žvilgsnio atrodo menkai susijusi su tikrovės ir fikcijos santykiu, tačiau iš tiesų ji atskleidžia mimezės mechanizmą. Kaip skaitytojas, skaitydamas knygą (*mimēsis*₂), interpretuoja įvairius veiksmus, naudodamasis turimomis žiniomis (*mimēsis*₁) ir taip papildo savąją tikrovę (*mimēsis*₃), taip ir kūrinio *veikėjas-rašytojas*, stebėdamas kūrinio „tikrovę“, interpretavo ten vykstančius veiksmus ir padarė savitas išvadas. Stebėdamas tą pačią situaciją, kiekvienas žmogus gali ją skirtingai interpretuoti, tai priklauso nuo jo patirties. Todėl ir meno kūrinys apie tikrovę kalba tokius dalykus, kuriuos skaitytojas yra pasiruošęs priimti. *Mimēsis*₃ priklauso ne tik nuo *mimēsis*₂, bet ir nuo to, kokią patirtį skaitytojas atsineša iš *mimēsis*₁.

Grįžkime prie minties, jog įvykių išdėstymas romane padeda sukurti skirtingus charakterius. Įvykius sudėlioti tinkama tvarka nėra lengva, todėl *veikėjas-rašytojas*, išklauses kunigo istoriją, negali nuspręsti, kaip visa tai užrašyti:

*Jau jam [kunigui] bekalbant kilo staigi mintis viską surašyti, kas čia man palengva išsiskleidžia. Parašyti knygą iš gyvų žmonių. Ligi tos vietos viskas buvo taip aišku, ir, rodos, dar nieko nebuvau užmiršęs: nei vieno žodžio, nei vieno judesio. Tik dabar reikėjo rasti tašką, pradinį tašką, nuo kurio neberekėtų grįžti atgal. Aš atvažiuoju į Lampėdžius pailsėti. Ne, verčiau kunigas, bet aš visiškai nežinau, kaip jis atvažiavo, ką jautė atvažiavęs ir kokios mintys jį čia atvedė. Arba atvažiuoja Daiva. Gal atvažiuoja abu kartu. Ne, kunigas ją atsiveža. Žinau, kad visa tas galima. Galiu įdėti jiems mintis ir tikslą, bet tada bus nebe jie. Realūs ir gyvi, bet nebe jie, o kiti, visiškai kiti, nešiojį mano sudėtas mintis, mano priskirtą tikslą.*¹⁰⁵

Veikėjas-rašytojas neranda tinkamos pradžios savo istorijai. Pagal Aristotelio *Poetikoje* išdėstytas taisykles, kuriomis remdamasis Ricoeuras plėtoja savo įsiužetinimo teoriją, siužeto tinkamumas vertintinas trimis aspektais: jis turi būti rišlus, epizodai turi išplaukti vienas iš kito; jis turi būti išbaigtas, o veikėjai turi atsirasti tik tuo metu, kai jų tikrai reikia; siužetas turi būti adekvataus dydžio ir vaizduoti ne per mažą ir ne per didelį laiko tarpą¹⁰⁶. Svarstydamas, kokį tašką pasirinkti kaip istorijos pradžią, *rašytojas* pradeda spręsti šiuos klausimus. Nors jo kuriamo romano pradžia dar nenulems viso kūrinio dydžio, tačiau bent jau nurodys vieną iš ribų. Pradinis taškas, kaip jis pats teigia, turi būti toks, nuo kurio neberekėtų grįžti atgal, tai yra – jis turi būti rišli pradžia toliau sekanciai istorijai. Ir trečia – jo *romanas* turi būti išbaigtas, veikėjai turi atsirasti laiku, todėl svarbu nuspręsti, kuris veikėjas (ar keli veikėjai) *romane* pasirodys pirmasis.

¹⁰⁵ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 78.

¹⁰⁶ Aristotelis, „Poetika“, in: *Rinktiniai raštai* („Kategorijos“, „Nikomacho etika“, „Poetika“, „Apie sielą“), vertė Marcelinas Ročka, Vilnius: Margi raštai, 2020, p. 301–302. Ricoeuras tai interpretuoja čia: Paul Ricoeur, „Emplotment: A Reading of Aristotle's Poetics“, in: *Time and Narrative*, , vertė Kathleen McLaughlin ir David Pellauer, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990, t. 1, p. 31–51.

Pateiktoje ištraukoje svarbi ne tik įsiužetinimo strategija, bet ir jau aptartas *veikėjo-rašytojo* noras įdėti gyvus žmones į savo *romaną*. Jis pabrėžia, kad kai suteiks savo personažams išgalvotus tikslus ir mintis, jie bus „nebe tie“. Fikcijoje aprašyti žmonės yra perkurti.

Dar vienas svarbus aspektas šioje ištraukoje yra *veikėjo-rašytojo* pasitikėjimas turima sufikcinimo galia. Jis žino, „kad visa tas galima“. Jo galioje yra įvykių ir objektų atranka, kombinavimas. Jis nusprendžia, nuo ko pradėti kūrinį, ką įtraukti, ko neįtraukti, kokia tvarka viską sudėlioti. Kitoje vietoje jis pripažįsta, kad „renka“ žmones:

*Visos mintys buvo užimtos žmogaus atvirumo klausimu, ir aš dar labiau norėjau tokią knygą parašyti. Rinkau žmones ir nežinojau, ką jie, paleisti gyventi, padarys. Gal jų atvirumas sukeltų tikrą pragarą. Ir tikrai sukels, bet tada bus parodyta, koks žmogus baisus ir kaip smarkiai reikia jį taisyti.*¹⁰⁷

„Susirinkęs“ žmones *veikėjas-rašytojas* nežino, ką jie padarys. Kurdamas jis paleidžia žmones gyventi, tarsi jų veiksmai nebepriklausytų nuo rašytojo valios. Tai galima vertinti dvejopai. Pirmuoju atveju, *veikėjas-rašytojas*, rinkdamas informaciją apie žmones, dar nėra nusprendęs, ką darys su jais, kai „paleis gyventi“, t. y. sudės juos į savo *romaną*. Jis nėra apsisprendęs dėl atrankos ir kombinavimo veiksmų, todėl nežino, ką veikėjai darys. Šiuo atveju „paleisti gyventi“ žmonės yra jo kuriamo *romano*, kurį *veikėjas-rašytojas* dar tik planuoja rašyti ateityje, būsimi personažai. Antruoju atveju „paleisti gyventi“ žmonės yra jau sukurti personažai, jei *veikėjas-rašytojas* planuoja juos atkurti tokius, kokius ir „surinko“. Tada „paleisti gyventi“ reikštų atiduoti į *veikėjo-skaitytojo* rankas, o *veikėjo-rašytojo* teiginys, kad jis nežino, ką jie padarys, implikuotų nekontroliuojamą *veikėjo-skaitytojo* atsaką perskaičius *romaną*. O kad atsakas nekontroliuojamas, jau argumentavome.

Iki šiol buvo aptartas realybės sufikcinimo procesas, kurį *veikėjas-rašytojas* sako atliekąs. Jis „renka“ žmones, ieško tinkamų įvykių charakteriui atskleisti ir tinkamų raiškos būdų savo idėjai. Formos klausimas iškeliamas ir kitose romano vietose. *Veikėjas-rašytojas* sako, kad rašo apie „realius“ žmones – Daivą, kunigą ir kitus – tačiau juos pačius užmiršta:

*Jie dabar man ateina iš miglų, po vieną ir visi kartu. Jei kalba ir vaikščioja, ir turi minčių, kurias taip lengvai ir paprastai aiškina ir dėsto, bet aš joms tikrų žodžių ir sakinių nebegačiu rasti. Man be galo sunku rasti formą, kad grynoji realybė, išsklaidyta gyvenime, bei susitelkusi mano būty į degantį gniužulį, vėl gimtų sutelktine, tvirta ir tikra.*¹⁰⁸

¹⁰⁷ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 64.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 78.

Šioje ištraukoje poetiškai aprašoma *kūrinio* „tikrovės“ modifikacija – išsisklaidžiusi „grynoji realybė“ susitelkia *veikėjo-rašytojo* būtyje į degantį gniužulą ir *vėl atgimsta*. *Veikėjas-rašytojas* sučiuopia tai, kas *kūrinio* „tikrovėje“ yra svarbu ir per savo rašomą *romaną* tai išgrynina. Tokiu būdu literatūros kūrinys tampa priemone, leidžiančia pamatyti tikrąją tiesą.

Tiesa literatūros pagalba gali būti atskleidžiama ir kiek kitokiu būdu. *Veikėjas-rašytojas* romano pabaigoje išsigąsta, kad į jo kambarį gali užėti seklys ir perskaityti jo *romano* rankraščius, kurie yra „visų paslapčių raktas“¹⁰⁹. Todėl jis pradeda paskubomis redaguoti savąjį *romaną* – paslepia paskutiniuosius puslapius, prirašo naujų įvykių. Čia literatūrai priskiriama dokumentavimo savybė, tiesos atskleidimas suprantamas primityviai detektyviškai.

Verta atkreipti dėmesį, kad galima pamatyti ne tik realybę per fikciją, o ir fikciją realybėje. *Veikėjas-rašytojas* vidiniame dialoge klausia pats savęs, iš kur pasisemti išminties, jei ne iš dviejų tūkstančių tomų bibliotekos. Pats sau atsako taip: „Kiekvienas žmogus yra knyga, ir plaukiąs laivas knyga, ir medis, ir restoranas vasarvietėj, ir kiekvienai namai, ir upelis. Visur knygos.“¹¹⁰

3. 2. Fikcijos konstravimas

Romane *Paklydę paukščiai* yra pasakojama realistinė istorija, savo fikciškumo aiškiai nesignalizuojanti. Vertinant šiuo kriterijumi, išsiskiria tik baigiamieji epizodai, kuriuose rašytojo sukurtos knygos veikėjai kreipiasi į jį, vadina jį viešpačiu, klausinėja, kodėl leido jiems gyventi tik popieriuje, juk jie nori gyventi „gyvu gyvenimu“. Intriguojančią *kūrinio* pabaigą paliksiu tolesniems tyrimams, nes joje daug metafikcinių elementų, kurių analizei reikėtų kitokių nei pasitelkėme teorinių instrumentų.

O šioje dalyje bus gilinamasi į tai, kaip romane vyksta sufikcinimas: kaip į grožinį tekstą yra įtraukiamos užtekstinės realijos ir kaip jos nušviečia reikšmes, kurios nėra atkuriamos *tikrovės* dalis. Iseris sufikcinimą vadina pažeidimu, kurio pagrindinė savybė – ribų peržengimas. Analizei pasirinktas trumpas trečiojo skyriaus „Antroji diena“ antras poskyris¹¹¹:

Po pietų buvo šilta, bet apsiniaukę. Debesys stovėjo vietoje ir taip žemai, kad miglos draikėsi pušų viršūnėse. Juodu susistatė figūras ir pradėjo žaisti, o aš atsistojau šalia sekto žaidimo.

– Sėsk, – pasakė moteris ir pakėlė akis į mane. Akys buvo tamsios ir labai mėlynos.

– Dėkui, iš viršaus geriau matyti, – atsakiau ir tebemačiau akių mėlynumą.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 213.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 201.

¹¹¹ Jurgis Jankus, *Paklydę paukščiai*. Anapus rytojaus, Vilnius: Vaga, 1998, p. 12–13.

Mėgdavau žiūrėti, kaip geri šachmatininkai žaidžia, net labiau, negu pats žaisti, bet dabar žiūrėjau į ją ir jos veidą. Kartais visiškai iš arti, kartais atsitraukdamas porą žingsnių atgal. Kad būčiau dailininkas, tikrai ją pieščiau. Tyliai sėdėtumėm prieš vienas kitą kur nors pušyne, ant Nemuno kranto arba pievose, ir pieščiau. Gal retkarčiais pasisakytumėm po vieną kitą žodį, bet daugiausia tylėtumėm. Tik mintys kaip skaidrūs burbuliukai skraidytų oru iš vieno į kitą. Jos pačios viena kitą susirastų ir be žodžių. Jaučiu, kad tada būtų geras poilsis ir jai, ir man. Ir paveikslą gerą padaryčiau.

Žinau, kad to niekada nebus. Noriu pasitraukti, tyliai nueiti į šalį ir viską užmiršti. Paslenku du žingsnius atbulas. Ji pastumia karalienę į lentos kampą, ir labai nežymus, vos vos pastebimas šypsnyš suvirpa apie lūpas ir šviesuliu nusklinda per visą veidą. Jeigu tą šypsniį galėčiau paimti ant drobės, visi sakytų Leonardą da Vinčį iš kapo prisikėlus.

Pajutusi mane tolystant, pakėlė nuo lentos akis ir nusišypsojo. Nusišypsojau ir aš. Kunigas to nematė. Negalėjo matyti, nes niūniuodamas mišparų motyvą ir suraukęs kaktą labai atsidėjęs nagrinėjo padėtį, kuri pasidarė, jai pastūmus karalienę.

Ji žvilgterėjo tik labai trumpą akimirksnį, o aš irgi tuoj nusišukau ir nuėjau. Kitą kartą galėjo taip nebenusišypsoti, o aš norėjau nusinešti ją besišypsančią ir ilgai nešiotis po pušyną. Koks keistas žmogus esi: vaikštai vienas, o nešiojiesi kitą, nešiojiesi šviesius plaukus, lygią baltą kaktą, tamsius, truputėlį iškilus antakius, žemyn nuleistus akių vokus švelniai į viršų palinkusiomis blakstienomis, tiesią siaurą nosį, pilnas gyvybės lūpas ir tiesiai į tave žiūrinčias mėlynas akis su neišnykstančia šypsena... O!

– Ateik... – tylus balsas nutraukia mano besisaldinančias mintis ir sustabdo žingsnius. Aš beveik krūpteliu.

Visų pirma, fragmente matomas kruopštus elementų atrinkimas ir jų kombinavimas. Rašytojas stebi kunigą ir Daivą, žaidžiančius šachmatais. Kaip stebėjimo objektas yra įvardijamas būtent žaidimas, tačiau netrukus rašytojo žvilgsnis nukrypsta tik į Daivą. Skaitytojo žvilgsnis taip pat tampa apribotas, tekste vaizduojamas pasaulis įgyja aiškias ribas, aiškią žvilgsnio kryptį. Sufikcinta erdvė apriboja skaitytojo įsivaizdavimą taip, kad jis gali tik spėlioti, kas vyksta už šachmatų lentos – bet tai net ir nėra svarbu. Skaitytojo įsivaizdavimas „įdarbinamas“ galvoti apie Daivą ir jos grožį. Atrenkami, įvardijami ir apibūdinami tik tam tikri Daivos bruožai – plaukai, veido oda, antakiai, akių vokai, blakstienos, nosis, lūpos, ypač pabrėžiamas akių mėlynumas ir šypsena.

Nors tiksliai nepasakyta, kur vyksta veiksmas, bendra situacija nurodo į tam tikrus elementus, neįvardytus tekste. Galima suprasti, kad Daiva ir kunigas sėdi (nes atsistojęs rašytojas žiūri į juos iš viršaus), jie sėdi vienas priešais kitą (tą suprantame, jei žinome, kaip žaidžiami šachmatai), tad situacijoje tikrai yra bent dvi kėdės (arba kitokie baldai, tinkami atsisėdimui) ir stalas (ant kurio yra šachmatų lenta). Daiva pasiūlo atsisėsti ir rašytojui, todėl šalia turi būti dar

viena kėdė arba vietos atsisėsti šalia vieno iš žaidėjų. Visa tai nėra detaliai aprašyta – paminėtos tik kelios situacijos detalės, o bendras vaizdas skaitytojo susikuriamas tik tada, kai jis įsivaizdavimo dėka užpildo spragas.

Kombinavimu yra praturtinamos teksto veikėjų savybės, jų poelgių reikšmės. Iš visų šachmatų figūrų yra įvardijama tik viena – karalienė. Daiva epizode apibūdinama kaip graži, gudri (gerai žaidžia šachmatais), geidžiama, bet nepasiekiamo (rašytojas norėtų su ja praleisti laiko, bet supranta, kad to niekada nebus). Jos šypsena branginama, nes gali ir nebepasikartoti. Žodis *karalienė* ištraukojė pavartojamas tik vieną kartą ir juo baigiasi pastraipa, o kita pastraipa prasideda žodžiu *ji*, bet čia jau kalbama apie Daivą. Įtraukus karalienės figūrą, suintensyvinami vienintelės šios ištraukos veikėjos moters karališki bruožai – nepasiekiamumas, grožis, nepriklausomybė.

Kitas Daivos bruožas – šypsena – sutapatinama su Leonardo da Vinčio paveikslo *Mona Liza* šypsena. Tiesiogiai tai nėra pasakoma, bet skaitytojas iš tekste esamų detalių gali nesunkiai suprasti, apie ką kalbama. Daivai priskiriama įžymiojo paveikslo savybė: šypsena kinta priklausomai nuo to, kur atsistoja ir koku kampu atvaizdą mato žiūrovas (romane – kur atsistoja rašytojas). Įtraukdamas metatekstą, Jankus dar labiau išryškina romano veikėjo rašytojo siekį tapti genialiu kūrėju. Rašytojas kalba ne tik apie savo norą parašyti kuo geresnę knygą, bet ne kartą užsimena ir apie troškimą tapyti. Jis norėtų „paimti“ Daivos šypsnį ant drobės. Toliau sako: „jei mokėčiau piešti, nupieščiau ją, pilną spinduliuojančios gyvybės, po kuria atgyja medis ir akmuo, kuriasi nauja gyvybė ir gimsta nauji pavidalai.“¹¹² Tapybos mimezė romane nusakoma taip pat, kaip ir literatūros mimezė – „paimami“ objektai iš realybės, ir nupiešiami suteikiant jiems naujų prasmų.

Panašiu būdu, kaip Daiva palyginama su karaliene ir *Mona Liza*, yra sugretinami du iš pažiūros skirtingi dalykai – šachmatai ir žmogaus vaikščiojimas. Šachmatuose figūros vaikšto skirtingai, tačiau apibendrintas dėsnis būtų toks, jog vaikštoma į įvairias puses bent po vieną langelį, bent po vieną „žingsnį“. Ne kitaip vaikšto ir rašytojas – keletą žingsnių atgal nuo Daivos, keletą žingsnių artyn. Šiaip toks vaikščiojimas neturėtų aiškios prasmės, tačiau šis epizodas sustiprina žaidimo prie šachmatų lentos ir gyvenimo kaip žaidimo analogiją. Tai leidžia rašytoją pamatyti kaip šachmatų žaidėją, strateguojantį savo veiksmus, tarsi jo paties gyvenimas būtų žaidimo lenta. Šachmatų ir gyvenimo paralelė pasaulio literatūros kontekste nėra originali, tačiau modernėjančiame lietuvių romane, matyt, skaitytojui dar nebuvo pabodusi.

---

¹¹² *Ibid.*, p. 27.

Pažvelgus į šią paralelę plačiau, vaikščiojimo motyvas romane įgyja naują prasmę. Veikėjai pensione vis vaikšto iš pirmo į antrą aukštą, slepiasi vienas kitų kambariuose, lyg slėpdamiesi už galingesnės figūros, strateguoja, kaip galėtų pagauti, pavyti, pričiupti kitus veikėjus. Bet drauge šachmatų ir gyvenimo sulyginimas išryškina keletą skirtumų. Romane nėra dviejų aiškių komandų, veikėjai meluoja, išduoda vieni kitus, neapsisprendžia, kieno pusėje yra. Daiva nori pabėgti nuo savo vyro, bet kartu padeda jam išsisukti nuo bausmės nužudžius žmogų. Kunigas, kuriam priklausytų atstovauti tiesą, padeda uždangstyti kriminalines detales. Interpretuotume romaną bylojant, jog gyvenime blogio ir gėrio perskyra nėra kardinali, egzistuoja tarpiniai variantai. Romane apstu sąsajų, kurias skaitytojas kviečiamas iššifruoti. Tai, kad ištraukos nepavyko išanalizuoti atskirai nuo kūrinio, parodo, kad santykių tinklas visame tekste yra labai tankus, suveržtas. Mažos detalės atliepia viso romano idėjas.

Išvados

Šiame darbe pavyko sugretinti trijų filosofų – Iserio, Ricoeuro ir Girardo – mimezės sampratas. Jų bendramatiškumą leidžia apčiuopti įžvalga, kad mimetinis geismas literatūroje atsiskleidžia mimezės dėka. Pasitvirtino darbo hipotezė – Jankaus romanų medžiaga padėjo argumentuoti prielaidą, kad tris skirtingas šiuolaikines mimezės sampratas sieja viena bendra literatūros kaip praturtinančios skaitytojo tikrovę implikacija.

Analizuodama romaną *Namas geroj gatvėj* pastebėjau, kad pagrindiniai mimetinio geismo objektai – meilė ir turta, o veikėjai jų trokšta norėdami pasiekti neapčiuopiamą būseną – laimę. Mimetinio meilės geismo trikampių modeliai yra aiškūs (tai konkretūs veikėjai), o turto – ne. Turto geismas išsiskynęs romane vaizduojamos bendruomenės savimonėje. Stasė yra vienintelė, kuri priartėja prie mimetinio geismo refleksijos, nes išsižada patogaus gyvenimo ir pabėga nuo vyro. Tačiau jos pabėgimo motyvai nėra iki galo aiškūs, ir tai neleidžia interpretuoti šio Jankaus romano kaip demaskuojančio mimetinį geismą. Drįsčiau teigti, jog eksplikavęs veikėjos žingsnį, autorius būtų išvengęs kritikos, kurios didžioji dalis yra nukreipta į per didelį kūniškų juslių ir erotikos akcentavimą. Romanas parodo daug geismo situacijų, tačiau nepasiūlo skaitytojui lengvai suprantamų alternatyvų, kaip nuodėmingas aistras galima pažaboti ir iš jų išsilaisvinti.

Romane *Paklydę paukščiai* mimezė tematizuota ir tokiu būdu išryškintos jos svarbiausios savybės. Romano romane struktūra pasirodė labai tinkama atskleisti knygos rašymo ir skaitymo subtilumus. Analizė padėjo su didesniu pasitikėjimu grįžti prie šių mąstymo apie mimezę gairių: rašytojas yra mediatorius, iš tikrovės surenkantis „grynąją realybę“, kūrinys ją performuojantis ir pateikiantis skaitytojui kaip tiesą. Modernūs kūriniai nenutolsta nuo dar Antikoje įžvelgtų poetikos taisyklių. Svarbiausia epikos struktūrinė dalis yra įvykiai – jie sukuria veikėjų charakterius, intriga; šiuos įvykius rašytojas „renka“ iš realybės ir kombinuoja savo nuožiūra. Skaitytojo ir rašytojo teksto suvokimai yra nevienodi, nes skirtinga realybės patirtis atskleidžia skirtingas reikšmes.

Tirdama, kokie sufikcinimo veiksmai atliekami romane, detalizavau ir iliustravau teorinį teiginį, jog bandant tikrovę perkelti į fikciją, pirmoji pakeičiama jau vien todėl, kad yra redukuojama. Žodinė kūryba neleidžia pavaizduoti pasaulio taip, kaip mes jį patiriame, nes neįmanoma kalba perteikti žmogiškų juslių visumos. Literatūros kūrinys galioja tos pačios loginės struktūros, kaip ir tikrovėje, todėl skaitytojas gali nesunkiai susigaudyti, kas vyksta. Kombinuojant įvairius elementus, sukuriama nauji ryšiai, kurie priverčia skaitytoją jam pažįstamus reiškinius pamatyti naujai.

Apibendrinama, kaip Jankaus romanai praturtina skaitytojų tikrovę, norėčiau pastebėti, jog šis literatūros bruožas yra universalus, tačiau gali būti pasitelkiamas įvairiais tikslais. Pernelyg pabrėždami literatūros galią skleisti pažinimą, rašytojai pradeda akivaizdžiai moralizuoti, mokyti skaitytoją, o tai erzina. Prarandamas meno partauklumas, nes skaitytojui yra maloniau pačiam išgvildinti kūrinyje glūdinčias reikšmes. Jankaus romanuose atvirų moralų nėra, skaitytojui paliekama erdvės pačiam tapti kūrėju. Idėjos, pasak Jankaus, turi nebadyti akių, neprašomos neužsikarti ir nieko neprievartauti¹¹³.

---

¹¹³ Jurgis Jankus, „Apie pasakas, sukaktis ir 50 metų kūrybos. Žodis priimant Lietuvių rašytojų draugijos 1988 metų literatūros premiją“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1989, Nr. 235 (43), p. 4.

Bibliografija

Šaltiniai:

1. Jankus, Jurgis, *Namas geroj gatvėj*, Vilnius: Ida, 1991.
2. Jankus, Jurgis, *Namukas*, *Aidai*, 1947, Nr. 4, Nr. 5.
3. Jankus, Jurgis, *Paklydę paukščiai. Anapus rytojaus*, Vilnius: Vaga, 1998.

Literatūra:

1. [A. Audrius], Mackus, Algimantas, „Jurgio Jankaus *Paklydę paukščiai*“, *Aidai*, 1952, Nr. 9, p. 417–419.
2. [a. ll.], Liulevičienė, Aušrelė, „Jurgiui Jankui aštuoniasdešimt metų“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1986, Nr. 145, p. 3–4.
3. Alter, Robert, „Mimesis and the motive for fiction“, *TriQuarterly*, 1978, t. 42, p. 228–250.
4. Aristotelis, „Poetika“, in: *Rinktiniai raštai („Kategorijos“, „Nikomacho etika“, „Peotika“, „Apie sielą“)*, vertė Marcelinas Ročka, Vilnius: Margi raštai, 2020, p. 289–336.
5. Babrauskas, Benediktas, „Namas geroj gatvėj“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1954, Nr. 172, p. 1.
6. Brazdžionis, Bernardas, „Rašytojas, kuris surado paparčio žiedą“, *Lietuvių dienos*, 1982, Nr. 7 (326), p. 5–10.
7. De Bruyn, Ben, *Wolfgang Iser: A Companion*, Germany: De Gruyter, 2012.
8. Desson, Gérard, „Aristotelio poetika“, in: *Poetikos įvadas*, vertė Nijolė Keršytė, Jūratė Žalgaitė Kaya, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 19–39.
9. Dornisch, Loretta, „Ricoeur’s Theory of Mimesis: Implications for Literature and Theology“, in: *Literature and Theology*, 1989, t. 3, Nr. 3, p. 308–318.
10. Flood, Gavin, „Mimesis, narrative and subjectivity in the work of Girard and Ricoeur“, in: *Journal for Cultural Research*, 2000, t. 4, Nr. 2, p. 205–215.
11. Gadamer, Hans-Georg, „Žaidimas kaip ontologinės eksplikacijos gairė“, in: *Tiesa ir metodas: pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai*, vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2019, p. 119–149.
12. Girard, René, *Deceit, Desire, and the Novel*, vertė Yvonne Freccero, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965.
13. Girard, René, *The Girard Reader*, red. James G. Williams, New York: The Crossroad Publishing Company, 2000.

14. Goldthrope, Rhiannon, „Ricoeur, Proust and the Aporias of Time“, in: *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*, red. David Wood, London: Routledge, 1991, p. 84–101.
15. Grinius, Jonas, „Jurgio Jankaus *Namas geroj gatvėj*“, *Aidai*, 1955, Nr. 7, p. 280–283.
16. Iser, Wolfgang, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos*, vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002.
17. Jankus, Jurgis, „Apie pasakas, sukaktis ir 50 metų kūrybos. Žodis priimant lietuvių rašytojų draugijos 1988 metų literatūros premiją“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1989, Nr. 235 (43), p. 3–4.
18. Jankus, Jurgis, „Autobiografija“, in: *Egzodo Rašytojai: Autobiografijos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 317–332.
19. Jonynas, Vytautas Aleksandras, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Čikaga: Litanistikos institutas, 1992, p. 201–224.
20. Juodeika, Rytis, „*Mimēsis* samprata analitinėje (filosofinėje) antropologijoje: P. Ricoeur, R. Girard, V. Podoroga“, magistro baigiamasis darbas, Kaunas: VDU, 2016.
21. Kalėda, Algis, „Mimetinio diskurso pamatas“, in: *Romano struktūros matmenys: literatūrinės komunikacijos lygmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 124–137.
22. Keblys, Kęstutis, „Romanas iševijoje“, in: *Lietuvių literatūra svetur, 1945–1967*, Čikaga: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, p. 84–213.
23. Klimas, Antanas, „Septynios dešimtys metų Jurgio Jankaus gyvenimo kelyje“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1976, Nr. 173 (30), p. 3.
24. Kuizininė, Dalia, „Jurgis Jankus“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 461–470.
25. Landsbergis, Algirdas, „Jurgio Jankaus *Paklydę Paukščiai*“, in: *Egzodo literatūros atšvaitai: iševijų literatūros kritika, 1946–1987*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 440–451.
26. Meržvinskytė, Birutė, „Mimezė“, in: *Avantekstas: lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt> [žiūrėta 2022 05 21].
27. Norkus, Zenonas, „Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir H. White'o istoriografinio stiliaus tradicija“, *Problemos*, Nr. 50, 1996, p. 65–80.
28. Paplauskienė, Virginija, „Jurgiui Jankui – 100“, *Draugo kultūrinis priedas*, 2006, Nr. 237 (44), p. 1–2, 8.
29. Peleckis-Kaktavičius, Leonas, *Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba*, Šiauliai: Varpai, 2008.

30. Ricoeur, Paul, *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*, vertė Rasa Kalinauskaitė, Gintautė Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
31. Ricoeur, Paul, „Mimesis and Representation“, in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*, red. Mario J. Valdés, Toronto: University of Toronto Press, 1991, p. 137–156.
32. Ricoeur, Paul, „Part I: The Circle of Narrative and Temporality“, in: *Time and Narrative*, vertė Kathleen McLaughlin ir David Pellauer, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990, t. 1, p. 3–91.
33. Platonas, *Valstybė*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Pradai, 2000.
34. Ruchlevičienė, Ingrida, „Jurgio Jankaus romanų intriga“, *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000, t. 22, p. 191–212.
35. Scharlemann, Robert P., „Ricoeur’s Mimetic Trinity: a Review“, in: *Journal of the American Academy of Religion*, 1985, t. 53, Nr. 2, p. 271–275.
36. Subačius, Paulius, „Man visada akyse buvo tik žmogus. Trys Jurgio Jankaus laiškai“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2006, nr. 11, p. 475–483.
37. Subačius, Paulius, „Žmogaus atsakomybės erčia. Jurgio Jankaus kūrybos išpūdis“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 1994, nr. 7–8, p. 79–93.
38. Tamulaitis, Stasys, „Rašytojas kryžkelėj“, *Draugo kultūrinis priedas*, 1952, Nr. 233, p. 3–4.

Summary

This master's thesis examines the bond between reality and fiction in literary works. It analyzes two novels by the Lithuanian exodus writer Jurgis Jankus (1906–2002): *Namas geroj gatvėj* (*The House on a Good Street*) and *Paklydę paukščiai* (*The Lost Birds*), using the theories of Wolfgang Iser, Paul Ricoeur, René Girard, and their perceptions of mimesis.

In the first part of the thesis I discuss the problematic concepts relevant to the work: imitation, mimesis, representation. I apply the concepts in the same way like the philosophers themselves, because I seek to emphasize those qualities of mimesis that they themselves wanted to highlight. I use a word mimesis as a general concept referring to the general problem of the bond between literature and reality. Three main theories are discussed: Ricoeur's triple *mimēsis*, Iser's representation, and Girard's triangle of mimetic desire. Ricoeur and Iser discuss about how writers represent and interpret the world, and how readers perceive literature. Girard discusses mimesis in a different context, adapting it to the behavior of novel characters. However, mimetic desire is a common characteristic of humans' behaviour; it is observed in reality, then transferred to literature and unmasked here. This is how Girard's theory can be unified with the other two philosophers'.

In the second part of the thesis I examine the novel *Namas geroj gatvėj* and the triangles of mimetic desire of wealth and love that appear in it. The desire to have a happy life forces the characters to break moral norms and commit crimes. It helps to see that the subject often desires the object not because he wants it, but only because another person desires it. For this reason, happiness cannot be achieved even the subject gains the object. In the novel, society becomes the model of desire. That makes it difficult to unmask the mimetic desire and complicates the triangle of mimetic desire described by Girard.

In the third part, I analyze the novel *Paklydę paukščiai*. Mimesis is one of the most important themes in this work. The main character writes a book about the events that happened in the novel and reflects on his creative process. This provides an opportunity to take a closer look at the mimesis. Using Ricoeur's triple *mimēsis*, I examine what the novel says about the relationship between literature and reality: literature is made up of elements of reality, but in literature these elements are changed; the writer can reveal the essential truths of life in his work; the reader is able to see only those meanings that are relevant to him; the perception is related to the reader's experience of reality. Based on Iser's theory of representation, I further expand the study of mimesis. The analysis of the short part of the novel reveals the following features of mimesis: when reality is transferred to literature, reality is reduced; the reader fills the remaining gaps with material from the experience of

reality; the combination of different elements in the work creates new connections between them; it makes it possible to see already familiar elements of reality differently and to enrich the perception of reality.

Literature critics often mention the phenomenon of mimesis when talking about Jankus' work, but no separate articles on mimesis have been written on it. This work is the first attempt to do so. Jankus' novels represent casual life situations that are reshaped and tell the truth about reality that are important to the reader without obvious moral message.